

FOLLAS NOVAS 6

REVISTA DE ESTUDOS ROSALIANOS

PADRÓN 2021

Emilio Xosé Ínsua

Notas sobre o desempeño como
xuíz en Cambados do poeta
precursor Xoán Manuel Pintos

Notas sobre o desempeño como xuíz en Cambados do poeta precursor Xoán Manuel Pintos

PALABRAS CHAVE

Xoán Manuel Pintos, Poesía Galega, Século XIX, Sistema Xudicial, Cambados

KEYWORDS

Xoán Manuel Pintos, Galician Poetry, XIX Century, Judicial System, Cambados.

RESUMO

Neste traballo ofrecemos novas concretas da actuación do poeta precursor Xoán Manuel Pintos como xuíz de primeira instancia en Cambados no período 1840-1845, contextualizándoo na súa traxectoria formativa, poética e ideolóxica, que fica aínda en moitos aspectos e períodos por estudar con detalle.

ABSTRACT

We offer in this work concrete news of the performance of the poet Xoán Manuel Pintos like a judge of first instance in Cambados in the period 1840-1845, explaining his formative, poetic and ideological path, which stay still for studying with detail in a lot of aspects and periods.

1. Introducción

Coñécese con algún detalle un certo número de pormenores familiares e literarios en terras cambadesas do chamado por Anxo Angueira (2011) “precursor entre os Precursores”, o escritor pontevedrés Xoán Manuel Pintos Villar (16 de decembro de 1811-29 de xuño de 1876), así como as circunstancias político-profesionais que o levaron a morar nelas entre 1840 e 1845, mais o certo é que foron ata o de agora moi poucas as noticias concretas de que dispuxemos sobre o seu desempeño como xuíz de primeira instancia. Esa caste de noticias están mesmo ausentes no estudo, en moitos outros aspectos ben oportuno e clarificador, de Villares Naveira “A Xustiza no século XIX vista dende os versos de Pintos” (2011).

No transcurso dunha investigación que visaba un tema en principio alleo á figura do autor de *A Gaita Gallega* tivemos a fortuna de dar casualmente con algunhas referencias en prensa da época sobre esta faceta en particular da súa traxectoria. Nas liñas que seguen tentaremos contextualizar e expoñer os aspectos máis destacados que nos coubo deducir da información obtida nesas fontes hemerográficas e, xa postos, aventurar algunhas reflexións sobre os perfís de Xoán Manuel Pintos que se colixen tanto dos seus escritos conservados como desas actuacións súas como xuíz en terras do Salnés.

2. A estadia cambadesa de Pintos e os seus textos en galego coñecidos máis antigos

Como adiantamos, na traxectoria de Pintos é ben coñecida a circunstancia da súa estadia en Cambados ao longo dun período de tempo que cabe situar entre setembro de 1840 e mediados de 1845. Xove Ferreiro (2009: 266), nesta orde de cousas, explicou que

Pintos desempeñaba nese ano [1842] o cargo de xuíz de Primeira instancia de Cambados [...]. Érao desde 1840, tralo pronunciamento progresista do 11 de setembro dese ano contra a Rexencia de Mª Cristina, en que foi nomeado xuíz interino pola Xunta de Goberno de Pontevedra, e confirmado logo en propiedade pola Rexencia de Espartero. No cargo durou o tempo que mantiveron o goberno os progresistas, pois foi cesado en xullo de 1844 coa chegada ao poder dos moderados.

Isidoro Millán observou que aínda que o cesamento de Pintos Villar no seu posto de xuíz se produciu, efectivamente, en xullo de 1844, non foi ata mediados de 1845 que abandonou Cambados para se instalar na súa Pontevedra natal (Millán, 1975: 19).

A estadia profesional de Pintos na vila do Umia, que vemos corroborada nunha publicación paraoficial da época como era o *Guía de forasteros en Madrid*^[1], coincidiu cun instante especialmente intenso do punto de vista persoal e familiar para el, xa que casou en Pontevedra en 1841, xa feitos os trinta anos, con Serafina Amado Boullosa^[2], irmá do tamén poeta precursor Xosé Bieito Amado (1822-1888), da mestra Aurora Amado e de Manuel Amado (avó paterno do escritor hillozoísta pontevedrés Amado Carballo), e assistiu ademais na propia vila do albariño ao nacemento de catro dos seus fillos: Ángela Fausta (1841-1925), Basilio Aniceto (1842-1899), Teresa Avelina (1844-1903) e Teresa Peregrina (1845-?)^[3].

[1] Na edición de 1842, páx. 163, indica que o xuíz de primeira instancia de Cambados é “Juan Manuel Pintos” [sic], entanto o cargo de promotor fiscal recae en Juan Vidal Fraga.

[2] Segundo anota Manuel M. Murguía na entrada correspondente a Xosé B. Amado do seu *Diccionario de Escritores Gallegos* (1863: 64-65), a familia Amado Boullosa de Marín gozaba dunha situación económica “harto desahogada”, pois entre os seus membros “se contaban algunos de los principales navieros de Galicia”. De feito, segundo indica tamén Murguía, o propio cuñado de Pintos, Xosé Bieito, fixo estudos para piloto en Ferrol “á poco más de los tres lustros de su vida”.

[3] Posteriormente nacerían en Pontevedra Fernando Manuel (1846-1881); Luís Manuel (1848-Habana, 1874), que chegou a publicar na súa curta existencia algúns poemas como os titulados “Lamentos”, “O gato e a criada” e “Un drama de aldea”; Carlos (1849-1898), secretario de xulgado na Habana no intre do seu falecemento; María Carlota (1850-?); Aniceto Santiago (1853-1902), emigrado en América durante moitos anos; Juan Manuel (1854-1931), reloxeiro municipal na cidade do Lérez; Ramón Antonio (1856-?); Leodegario José Benito (1857-1924), tamén emigrante en América durante longo tempo; Román Nazario (1858-1928), director de varios orfeóns e agrupamentos musicais pontevedreses, funcionario no Arquivo da Deputación provincial e esposo de Clodomira Lois Amado; e, finalmente, Benjamín (1860-1935), oficial maior do Concello pontevedrés. *Vide* Millán (1975: 18).

Non deixaremos de indicar que no seu *Vocabulario Gallego-Castellano*, manuscrito, datado en 1865 e conservado na actualidade na Real Academia Galega (Neira & Riveiro, 2001), o escritor fixo algunhas anotacións que tornan patente o seu coñecemento de primeira man das terras do Salnés e o seu interese manifesto por certos aspectos da cultura e do léxico mariñeiro da ría arousá. Así, a propósito da voz “castrelo”, anota: “De castro. Hay una parroquia así llamada en el Partido de Cambados” (Neira & Riveiro, 2001: 52); sobre a voz “meco”, indica: “Adúltero, apodo con que se moteja á los naturales del Grove” (*ibídem*: 101); da palabra “ducia” (que transcribe *duzia*), apostila: “Docena. Por la parte de la Puebla y distrito marítimo se entiende entre pescadores 36. Así *unha ducia de pescadas* son 36 etc.” (*ibídem*: 69); e, finalmente, sobre a voz “manexo”, escribe: “Lubricán. Se usa cuando se contrapone á *axexo* que es cuando se pone el sol. Así dicen los marineros que fueron pescar ó *axexo* è *manexo*, esto es a la hora de los dos crepúsculos” (*ibídem*: 99).

A todo isto hai que engadir a vertente literaria, pois a día de hoxe, grazas ás investigacións de Xove Ferreiro (1999 e 2009), Ríos Panisse (2006) e Hermida Gulías (2010), está plenamente confirmada a confección entre 1842 e 1843, isto é, en pleno período cambadés da súa traxectoria, de varios poemas en galego por parte de Pintos.

Efectivamente, en 1999 Xove Ferreiro exhumou un poema, cuxo título completo di, en idioma distinto ao empregado nas súas estrofas, “Dándome parte Faustino Domínguez de su casamiento con Luisa Coumes Gay le contesté en 13 de marzo de 1843 a la suya del 6 del mismo lo siguiente”. O citado investigador presentouno entón como “primeiro texto galego coñecido de Juan Manuel Pintos” (Xove Ferreiro, 1999) e Ríos Panisse, con esa información, anotou de maneira talvez pouco matizada que “parece que é a partir de 1843 cando Pintos empeza a escribir en galego” (2006: 21).

De feito, tanto o propio Xove Ferreiro no *Boletín* da Real Academia Galega (2009) como Carme Hermida Gulías na revista *A Trabe de Ouro* (2010) e logo Ramón Mariño Paz no segundo tomo dos *Papés d'emprenta condanada* (2012: 487-494) deron a coñecer as súas respectivas transcricións doutro poema en galego, sen título, datado en Cambados no día 17 do mes de novembro de 1842 (anterior, pois, ao xa citado “Dándome parte Faustino...”) e conservado sen indicación de autoría no Códice 1052B do Arquivo Histórico Nacional (AHN) de Madrid. Ese manuscrito fora no seu día propiedade de Eugenio Reguera Mondragón e Pardiñas Villardefrancos (Pontevedra, 1806- Compostela, 1866)^[4].

[4] A este propósito, aclara Xove Ferreiro (2009: 257): “Ainda que pontevedrés coma Pintos e só uns anos máis vello, non é seguro que os autógrafos de JMP do Códice 1052 procedan directamente do autor, aínda que se cadra non é aventurado supoñer que ambos puideron entrar en contacto en Pontevedra nos anos 40, irmandados ademais polo común aprezo polo Padre Sarmiento. As respectivas vidas, un na Coruña e logo Segovia, o outro en Pontevedra, distanciaríanos posteriormente. Explicaríase así que obrasen no poder de Reguera só estes primeiros textos autógrafos de Pintos, en principio prestados para copiar, como testemuña o traslado interrompido do texto de 1843. Por unha carta de Luís Rodríguez Seoane, conservada tamén no AHN, sabemos que Reguera coñeceu e posuía outras composicións impresas de JMP”.

Este segundo poema rescatado, que ambos investigadores citados atribúen razoadamente á autoría de Xoán Manuel Pintos, adopta a forma dunha epístola en verso na que o autor comunica ao seu proxenitor a nova do nacemento en Cambados, ás doce da noite do mércores (*corta-feira*) 16 de novembro de 1842 do seu primeiro fillo varón, bautizado logo co mesmo nome ca ese seu avó paterno, Basilio^[5].

Interesa subliñar que nesa composición achamos referencias por parte do propio Pintos ao seu labor como xuíz en Cambados, pois comenta nela que na xornada en que finalmente naceu pola noite o seu primeiro fillo varón deu un paseo matinal polo mercado que se celebraba na praza de Fefiñáns antes de ir ao traballo [subliñados nosos]:

[...] Alí dei tres voltas,
 Como de recreo.
 Axiña ô deixei,
 Voltei para ô eido,
 Porque me doían
 Prendas que ben quero.
Puxenme ô traballo
Que de cote teño
De oir preiteantes
E fallar os preitos.
 Polas tres da tarde
 Xantei á desexo
 Co'a miña muller [...]

Así pois, os dous textos máis antigos coñecidos a día de hoxe que Xoán Manuel Pintos compuxo en lingua galega sitúanse no período cambadés da súa traxectoria. E cómpre engadir que talvez sexa este tamén o caso do poema “Os birbirichos e os birbiricheiros”, presente en *A Gaita Gallega* (1853). A súa ambientación, temática e contido remiten indefectibelmente para as paisaxes de Cambados, en particular, ou do Salnés, en xeral, mais non hai probas sobre o momento exacto da súa confección, que tanto puido corresponder propiamente á etapa cambadesa como a un instante posterior, se ben nós coidamos moi plausible a primeira das hipóteses, sequera sexa polo carácter máis “descritivo” e “presentista” do que “evocativo” e “pasatista” que amosa a citada composición.

Estamos convencidos, así e todo, de que eses poemas cambadeses dificilmente deben de ser en termos absolutos os primeiros que compuxo Xoán Manuel Pintos, pois

[5] Andado o tempo, Basilio Aniceto Pintos Amado casaría con Carmen Fonseca García de Redondo. Do matrimonio nacería Javier Pintos Fonseca, que morreu aos 65 anos de idade o 16 de outubro de 1935. Corredor de comercio de profesión, este neto de Xoán Manuel Pintos foi un relevante elemento cultural na Pontevedra de “entre dous séculos”. Alén de fundador da súa Sociedade Filharmónica foi, asemade, membro e directivo do grupo “Marco Aurelio” de estudos teosóficos.

intuímos que no período universitario compostelán, como fixeron outros “precursores” coma el (Pastor Díaz, Añón, Marcial Valladares etc.), debeu de existir xa certo trato coas Musas pola súa parte: é significativo que mencione no poema que dirixe a Faustino Domínguez, entre as vivencias que con el compartira en tempos estudantís, “aqueles papés escritos / en pequeniños carreiros / e mais outras xirigonzas / que deixo aquí no tinteiro”. Só resta que o fado dispoña que algún día se poidan encontrar testemuños explícitos desa actividade chamémoslle “protoliteraria” do autor de *A Gaita Gallega*^[6].

3. Algúns antecedentes formativos e relacionais do escritor

Semella obrigado, antes de entrarmos en detalles sobre o exercicio da xudicatura por parte de Pintos Villar en Cambados ou en disquisicións sobre o seu xeito de pensar, o botarmos unha ollada aos antecedentes formativos que o habilitaron e lle forneceron chaves procedimentais e de pensamento para tal desempeño.

Despois dunha infancia esencialmente pontevedresa marcada pola morte prematura da súa nai, Ramona Villar Rodríguez, en 1817, e logo de residir a partir de 1819 co seu pai, Basilio de Pintos García, que era funcionario (“vista”) de alfándega desde 1802, primeiro en Ferrol e logo na Coruña^[7], Xoán Manuel Pintos Villar comezou en 1824 os seus estudos de Humanidades no convento herculino dos dominicos.

Pasou logo a Compostela, onde cursaría as materias correspondentes ao ensino secundario entre 1826-1829 (tendo entre os seus profesores ao catedrático Manuel del Río Mondragón) e logo a carreira de Dereito entre 1829-1835. Cabe chamar a atención xa sobre o convulso período histórico que serve de marco de referencia para esta fase formativa do noso poeta, atrapado, se así pode dicirse, entre os derradeiros estertores do Antigo Rexime, o conflitivo proceso de triunfo e consolidación do novo Estado liberal burgués e a cruenta Guerra dos Sete Anos ou Primeira Guerra Carlista.

De feito, ata catro certificados tivo que presentar o estudante Pintos entre xaneiro e decembro de 1832, logo de que Calomarde mandase fechar a Universidade, para demostrar que non era reo de infidencia ao monarca Fernando VII e que non estaba envolto en actividades conspirativas contra el.

Con data de 28 de xaneiro de 1832 o brigadier e entón presidente do concello herculino Luís Antonio de Rueda certificaba que o mozo Pintos “no fue individuo de la extinguida Milicia Nacional Voluntaria, ni perteneció a Juntas, Sectas o Asociaciones secretas prohibidas por las leyes, ni tampoco asistió á las llamadas tertulias patrióticas”, senón que, ben pola

[6] Ríos Panisse (2006. 28-29) anota a posibilidade, para nós moi plausíbel, de que o poema bilingüe “La monja de San Payo”, incluído en *A Gaita Gallega* e que glosa un suceso acontecido en 1833, fose en realidade composto por Pintos na súa etapa universitaria en Compostela.

[7] A folla de servizos do pai do poeta pode consultarse no Archivo Histórico Nacional de Madrid, FC-M°_HACIENDA, 3080, Exp. 493.

contra, observou sempre “un porte y conducta irreprehensible y propia de un fiel amante y ovediente [sic] vasallo del Rey N.S. (Q.D.G.)”. Coa mesma data sinalada, o entón cura párroco de San Xorxe da Coruña, Pedro Fernández Brañas, certificaba que o mozo Pintos cumpría “con las obligaciones de buen cristiano, sin haber pertenecido á Junta alguna contraria al Estado ni menos á la Religión”. O mesmo sacerdote asinou o 22 de outubro de 1832 un terceiro documento probatorio segundo o cal o entón cursante de Leis Xoán Manuel Pintos “ha cumplido no solamente con el precepto pascual, sino que ha confesado y comulgado dos veces en los días más solemnes del año, obserbando [sic] la mejor conducta moral y política, y correspondiendo á la buena educación que ha recibido [sic]”. E por último, o brigadier e gobernador político-militar interino da Coruña Luís López Delpan certificou outravolta con data de 7 de outubro de 1832 que Pintos non fora membro da Milicia Nacional nin pertencera a “Juntas, Sectas ni Asociaciones prohibidas por las leyes”, estando “dedicado exclusivamente a sus estudios” e figurando entre as persoas “adictas al Altar y al Trono”^[8].

Resulta difícil saber canto de formulismo burocrático despersonalizado ou, por contra, de exacta verdade biográfica hai nesas certificacións expedidas ao seu favor, requisito imprescindible na época para a matriculación nos cursos universitarios e para o acceso aos máis diversos postos burocráticos, mais talvez haxa que desconfiar unha miga da súa literalidade e intuír que o mozo Pintos algunha que outra proba debía de ter dado xa nesa altura de certas inquedanzas ideolóxicas, pois no seu expediente universitario obra unha instancia do seu puño e letra dirixida ao reitor e demais individuos da Junta de Censura da Universidade compostelá con data de 9 de xuño de 1834 na que expón que, rematado o 5º Ano de Leis, “está sin cédula de buena conducta” e que necesita que lle sexa despachada canto antes porque constitúe “documento indispensable para su curso en esta dicha facultad”. ¿Simple atraso da burocracia universitaria ou indicio de que existían sospeitas sobre a plena “ortodoxia” do estudante?

O expediente académico universitario de Pintos reflite que para obter o título de bacharel en Dereito Civil defendeu en exame celebrado o 21 de xuño de 1833, cando acababa de rematar o terceiro ano de Leis na Facultade, a proposición “Res propria et aliena recte legatur”. Do mesmo xeito, para conseguir o grao de bacharel en Dereito Canónico, tivo que defender diante do correspondente tribunal, apenas unhas semanas despois, o 1 de xullo de 1833, a proposición “Clerus Ecclesia vacantis olim Episcopos eligebat praesente ac testimonium dicente populo”^[9].

Tamén testemuña ese expediente académico que citamos que algunhas materias da carreira, como a de Segundo Ano de Institucións Cívís, superounas Pintos

[8] *Vide* Arquivo Histórico da USC, F.U.4. 802, Exp. 34.

[9] *Ibidem*. Da emoción con que debeu de recibir e celebrar na antiga igrexa da Compañía de Xesús, na compostelá Praza de Mazarelos, estes éxitos académicos deixou constancia nalgúns versos do seu poema “Recramo” (1859): “Adio-la Igreja dos grados, / que encenden o corazón / rematando con abrazos / tan brillantisma función”.

validando con data de 6 de xuño de 1832 a súa asistencia na Coruña ao gabinete do avogado, decano do correspondente Colexio en 1805 e asesor do Corpo de Artille-ría José Sanjurjo. Ese recurso á validación explícase, coidamos, polo fechamento universitario vigorante durante o curso 1831-32 por orde do ministro absolutista Calomarde.

Ocórrenos pensar, nesta orde de cousas, que o mozo universitario Pintos tivo que sentirse nesta etapa da súa existencia abalado, se non mesmo confuso, entre os estímulos que lle chegaban de dous ambientes tan antitéticos como os que dominaban entón as urbes compostelá e herculina, respectivamente. Mentres na Compostela universitaria e levítica era moi palpábel o pendor pro-absolutista de moitos dos seus sectores e elites sociais, na Coruña burguesa, portuaria e comercial o predominio caía esmagadoramente da banda pro-liberal.

Entre os profesores que lle impartiron docencia na Facultade de Leis en Compostela cabe citar, entre outros, o doutor Francisco Trigueros, o catedrático Manuel Temes Sotelo, o destacado pro-absolutista Vicente Castro Lamas, Carlos Acebedo e os catedráticos en substitución José Álvarez Sarmiento (Institucións Civís), Bernardo Núñez (Dixesto Romano-Hispano) e Francisco Ibáñez (Relixión).

No poema “Recramo”, publicado por vez primeira segundo indica Chacón (1984: 227) no xornal pontevedrés *La Perseverancia* en maio de 1859 (núm. 23), lemos estas dúas estrofas evocativas deste período xuvenil e estudantil da vida de Pintos, con referencia a dúas figuras decisivas na súa formación musical, filolóxica e literaria:

Non me esquenzo do estudio
 onde me ensinou latín
 aquel gran doutor Losada
 frente de San Agustín.
 Nin de Don Juan de Curtí
 de violín gran profesor,
 meu maestro, que en España
 penso que non o hay mellor. [...]

O doutor Losada aludido como profesor de latín non é outro que o sacerdote e catedrático compostelán Pedro Losada Rodríguez (1792-1857), home de ideas liberais que foi depurado como profesor de Maiores no período fernandino posterior ao “Trienio Liberal”, concretamente en 1823, e que só puido reincorporarse á docencia oficial a partir de 1833. Ao ano seguinte foi moderante da Academia de Oratoria, con Xoán M. Pintos como alumno, e obtivo asemade a cátedra de Sintaxe ou Medianos. En 1836 puido recuperar a mesma cátedra que xa exercera con anterioridade, a de Maiores. Nomeado reitor da propia USC en 1837, resultou non obstante separado do seu cargo en 1839. Dende 1840 foi o primeiro presidente da Academia Literaria, o que lle valeu

ser alcumado por algúns como o “Lista galego”. Xa durante a Rexencia de Espartero logrou recuperar novamente a súa cátedra, noticia que foi saudada de xeito entusiasta no xornal *El Iris de Galicia*^[10].

Pola súa vez o Juan de Curtí amentado nos versos corresponde a Xoán Courtier Masferrer, nado en Barcelona en 1780, quen logo de exercer en cidades como Segovia e Sevilla, instalouse en Compostela en 1818, onde casou con Rosa Vázquez e onde morreu finalmente en 1860. Este Xoán Courtier foi membro dunha saga familiar de músicos de extraordinario talento que, arrancando de seu pai, o francés Pierre Courtier, e continuando co seu irmán Xosé, prolongaron logo seus fillos José (1830-1912), Hilario Francisco (1832-?) e Juan Nepomuceno (1833-?) Courtier Vázquez, así como varios dos seus netos: a profesora de piano Concepción Courtier Quintáns (1879-?), o irmán desta Hilario José (1882-?) e, sobre todo, o célebre Ricardo Courtier Burguero (1863-1922), responsábel do repertorio do famoso grupo de gaiteiros de Trives “Os Trintas”, autor da zarzuela *Flor de cardo* (1904) e director da Banda de Música de Ourense (*vide* Cancela Montes, 2013; Ínsua, 2017).

A propósito dos círculos relacionais de Xoán Manuel Pintos en Compostela, cabe pensar que foron compañeiros de aulas universitarias, usuarios coma el da súa emblemática biblioteca (“¡Ai, famosa biblioteca! / Non me esquencerei de ti, / nin da enseña dos guerreiros / literarios que está alí”), partícipes das súas afeccións á música, á arte e á literatura^[11], colegas dos seus leceres no “café de Amaltea, de Pertierre e mais de Andrés”, compañeiros dos seus solaces polos arredores rurais de Compostela (“ía eu tantas veces / a Cornes me refolgar”) e aínda confidentes das súas primeiras aventuras sentimentais (“Adiós, convento das Orfas, / medio monjas, medio non, / onde botei parrafiños / das bonitas a carón”), algúns individuos que cita el propio tamén nas estrofas do seu poema “Recramo”:

[...] Vinde vos de Mondoñedo
boas mozas á bailar
e trahédeme a Pampillo
meu compadre aquí a folgar. [...]

[10] Cf. *El Iris de Galicia*, Santiago, núm. 16, 15 de agosto de 1841. O texto dun anónimo remitente sinalaba que “no ha cabido el gozo en mi al ver que el acreditado literato el Sr. Losada volvía á sentarse en su Cátedra rodeado de jóvenes, que deseosos siempre han ido á escuchar sus brillantes explicaciones. Explicaciones no de esas que se toman á la memoria, y en las que se aglomeran sin concierto citas y conceptos no teniendo un plan fijo y mucho menos regulado, sino de unas explicaciones en las cuales rebosa la doctrina, resultado de muchos años de Cátedra, último residuo de repetidos desvelos”.

[11] Sobre esta faceta da personalidade de Pintos escribiría José Mª Posada (1880) en *La Ilustración Gallega y Asturiana*: “En su modesta y pacífica vivienda se respiraba el balsámico ambiente de las Bellas Artes, cuyo mágico atractivo reanimaba el alma desfallecida. La música, la poesía y la pintura eran para D. Juan Manuel Pintos objetos de veneración, á los que rendía fervoroso culto, entusiasmándose como un niño con las bellezas de un cuadro, con los ecos de un instrumento y con el ritmo de un poema, cuyo resultado era sorprender á los pocos días á sus amigos con bellísimas composiciones, que eran leídas con el más grato placer”.

Arrecadádeme en Tapia
 meu camarada Vior
 que foi ala en Oviedo
 muy digno Gobernador. [...]
 Vinde os da antiga Betanzos
 trahé a Martínez acá,
 meu amigo, que Retore
 foi él da Universidá.
 Que traya o seu rabeliño
 que conmigo ja tocou
 cando toda Compostela
 c'ó meu ruar se gozou. [...]
 Que veña con vos Lasagra
 que è muy digno de estimar
 ese diamante gallego
 que non cesa de brillar.
 Veña o arquiteuto Domínguez
 de quen se pode gabar
 León e tamén Galicia
 Pois aquí veu a estudar. [...]

O citado Pampillo de Mondoñedo, que Ríos Panisse non conseguiu identificar na súa imprescindible edición anotada deste poema (2006: 427), debe de ser, coidamos, o avogado José Pampillo Villarino, que morrería en 1878. Era fillo de Juan Pampillo, alcalde de Mondoñedo entre, polo menos, 1833-1834, xuíz na Coruña e membro da Xunta Governativa de Lugo durante o pronunciamento esparterista de 1840. Ambos Pampillo estaban emparentados con María Pampillo Saavedra, mair de José Ramón Rodil Gayoso, Marqués de Rodil, destacado xeneral liberal durante a 1ª Guerra Carlista e presidente do consello de ministros entre maio de 1842 e marzo de 1843, baixo a Rexencia de Espartero.

Pola súa banda, o Vior de Tapia de Casariego amentado nos versos debe de ser o avogado e político progresista Manuel García de Vior y Campón, quen exerceu como deputado provincial en representación de Castropol entre xaneiro de 1841 e xullo de 1847 e logo como gobernador civil da provincia ovetense durante o bienio 1854-1856. Foi cesado nese posto coa subida ao poder do xeneral O'Donnell.

Pola súa vez, o aludido Martínez corresponde, pensamos, a Celestino Martínez del Río, coruñés de nacemento e estudante de Dereito canda Pintos en 1825, que foi logo alcalde 2º de Betanzos en 1836, presidente da Xunta Governativa nesa mesma localidade en 1843, apoderado da avoa paterna de Emilia Pardo Bazán, Joaquina Mosquera, reitor interino da Universidade compostelá por decreto de 13 de xuño de 1855, reitor en propiedade por decreto de 26 de xaneiro de 1856, cesado o 22 de novembro dese mesmo

ano coa volta dos moderados ao poder e, finalmente, alcalde de Betanzos cando menos en 1863.

O Lasagra [sic] amentado nos versos é, desde logo, o sociólogo e economista Ramón de la Sagra (1798-1871), futuro deputado pola circunscrición da Coruña nos comicios de xaneiro de 1840, dentro das fileiras liberais *moderadas*. Ao casar con Manuela Turnes, converteuse en cuñado doutro dos poetas “precursores” máis destacados da nosa literatura, o compostelán Vicente Turnes (1786-1865). Investigadoras da traxectoria de Pintos como Ríos Panisse (2006: 15, 19 e 21) entenden que as teorizacións xuvenís de La Sagra, próximas nalgúns aspectos ao denominado “socialismo utópico”, serían o elemento ideolóxico esencial caracterizador de Xoán Manuel Pintos, mais contra este parecer álzase a fundamentada diagnose do profesor Barreiro Fernández, quen afirma (2011: 84, nota 80): “Sinceramente falando non atopamos absolutamente ningunha dependencia [en Pintos] da complexa e contraditoria ideoloxía de La Sagra”. Tamén nós, humildemente, somos da opinión de que a ideoloxía do poeta pontevedrés nunca tivo tinguiduras políticas tan “avanzadas” como as formuladas por Saint-Simon, Babeuf ou Proudhon; poderíase encastrar en moitos aspectos, iso si, na visión reformista do cristianismo social formulada polo teólogo e escritor francés Felicité Robert de Lamennais.

Por último, ese “arquitecto Domínguez” citado nos versos non é senón Faustino Domínguez Domínguez (Villamañán-León, 1816-A Coruña, 1890), marido desde 1843 de Luísa Coumes-Gay Pulleyro (quen, no entanto, morrería con tan só 34 anos de idade vítima do coléra en 1852), promotor na Coruña ao longo de 1843 con Fernando Rubine dos xornais liberais *El Telegrama*, *El Coruñés* e *El Vigilante* e en 1849 de *Fomento de Galicia*, presidente da Academia e Escola de Belas Artes herculina fundada en 1850 e autor de emblemáticos proxectos como os edificios dos xulgados de Pontedeume (1852) e Ortigueira (1853), a sede da Deputación Provincial coruñesa (1862-1865), a fachada da igrexa de San Nicolás (1861-1867) ou o gabinete de autopsias do cemiterio herculino de San Amaro (1862). Trátase, como xa se terá deducido, do mesmo individuo a quen Pintos dirixiu en 13 de marzo de 1843 desde Cambados un dos seus poemas en galego máis antigos dos que temos noticia.

Talvez coa única excepción dos entón *moderados* Faustino Domínguez e La Sagra, todos os demais individuos citados nese fragmento do poema “Recramo” por Pintos parecen ter protagonizado nos seus anos universitarios e aínda despois, ben no ámbito intelectual, ben nas súas carreiras políticas, unha común simpatía polos ideais liberais progresistas, militando algúns deles expresamente nas fileiras esparteristas ou *ayacuchas*. Convén telo presente porque é nese ámbito político-ideolóxico no que cabe situar tamén o licenciado Pintos cando se produza o seu nomeamento como xuíz de primeira instancia de Cambados.

Con todo e con iso, convén non perder de vista que o mozo Pintos tiña asemade estreito trato e relación cordial neses seus anos estudantís composteláns con elementos de ideoloxía ben distinta, mesmo antitética, á que representaba o liberalismo *progresista*.

O caso máis sobranceiro é o do bispo *Rafael de Vélez*, Benito Anguita y Téllez (Málaga, 1770-Compostela, 1850), quen foi desterrado o 14 de abril de 1835 ás Illes Balears como represalia polas súas manifestas simpatías e actividades a prol da causa do Pretendente D. Carlos. No seu día, Rafael Chacón (1984) mesmo chegou a atribuír á autoría de Pintos o poema “Á entrada do señor arsebispo, cando vinha [sic] do seu desterro de Maon. Cantábase na porta de San Roque en Santiago”, atribución hoxe practicamente desbotada en favor do párroco de Miñortos (Noia) Ramón Malvárez (Mariño Paz, 2008: 488-489). Mais o que agora interesa salientar é que, como xa anotaron no seu momento o propio Chacón (1984) e Ríos Panisse (2006: 22), Pintos foi “un grande admirador do arcebispo Rafael Vélez”.

Aínda que nos resulte *a priori* un tanto difícil de compatibilizar co perfil ideoloxicamente liberal progresista que desprega Xoán Manuel Pintos na súa actuación como xuíz en Cambados (e aínda en épocas posteriores) esa manifesta admiración súa polo autor de tratados ultrarreaccionarios como *Preservativo contra la irreligión* (1812) e *Apología del altar y el trono* (1818) e primeiro líder da Xunta Carlista de Galiza, aí están os versos do poema “Recramo” (1859) que non deixan lugar a dúbidas sobre o particular:

[...] Adiós monjas da Enseñanza
 que por Vélez rezarés
 toda a vida, que arzebispo
 como el non sei i o verés.
 Aquela doce presenza
 e estatura colosal,
 aquela caída d’ollos
 n’era d’home terreal.
 Cando o ano vinte e cinco
 entrou en esa Ciudá
 foi un trunfo dos mayores
 de que memoria haberá.
 ¡Tanto gentío e balbordo,
 alegría, e repicar!
 Jerusalén parecía
 que a Jesús iba a esperar.
 Aquel anjo tan fermoso
 cheo de gran majestá
 era un Apolo divino
 que de Dios gozando está.
 Sombra augusta de Rafael
 que as mans puxeches en min
 na capilla do teu pazo
 c’o amor de un Serafín.

Recibe, alá dende o Ceo,
 a tenra venerazón
 d'un home que a ti de cote
 verá no seu corazón. [...]
 Pontífice cristiano
 estrela da Religión,
 pide a Dios alá no ceo
 po la gallega nación. [...]

Noutros versos do mesmo poema “Recramo” antecitado, Pintos gaba o labor caritativo que a Igrexa despregaba no convento de San Martiño Pinario (“Ti dabas muy grande enxemplo / de caridade e de amor”), aplaude a oratoria sagrada dalgún frade (“e no púlpi- to o teu monge / era escelente orador”) e, así mesmo, evoca dolorosamente o fusilamento ás seis da tarde do 16 de maio de 1834 ao pé do río dos Sapos compostelán (un afluente do Sarela que atravesa a zona de Galeras, xunto ao campo de Santa Isabel) do cóengo carlista Francisco María de Gorostidi e de varios membros da súa facción, entre os que ao parecer figuraban algúns condiscípulos, enténdase compañeiros de pupitre, do propio Pintos:

Aparta, río dos Sapos,
 qu'es de recordo infernal,
 onde vin meus condisciplos
 fusilar cun Cardeal^[12].

Após un curso en que exerceu desde marzo de 1836 como profesor interino substituto da cátedra de Institucións Canónicas na facultade de Dereito da propia Universidade compostelá e dun verán, o dese mesmo 1836, que coñeceu a chegada da expedición do xeneral carlista Miguel Gómez a Compostela, Xoán Manuel Pintos regresaría á Coruña e comezaría a exercer como avogado nesa cidade a partir de agosto de 1837.

---

[12] O cóengo compostelán de orixes vascas Francisco Mª Gorostidi, que fora capelán dos Voluntarios Realistas e chegaría a ser proclamado comandante xeral das tropas carlistas galegas en 1835, sería capturado en Tabeirós e fusilado en Compostela o 16 de maio dese ano na compañía doutros integrantes da súa gavela: o médico Benito María San Román, Andrés Midón, Jacobo Freire e Lorenzo Suárez. A gavela de Gorostidi dispuxo do apoio financeiro e moral doutros elementos do clero compostelán, como o cóengo Ramón Malpica, o maxistral Juan Pedro Romero ou o arcediago de Luou, Gregorio Sabando, así como de numerosos sacerdotes das zonas limítrofes: Francisco Tallón Tejo (ecónomo da parroquia de Oca), Juan Manuel Carbón (Santa Mª de Vinseiro), Roque Rodríguez (San Pedro de Ancorados) e Andrés Díaz Rodríguez (San Miguel de Arca). O avogado de Valeixe (A Cañiza) Manuel Rivera Salgado e seu irmán Enrique, presbítero, actuaron como eficaces fornecedores de armas e municións pasadas desde Portugal, coa axuda de elementos “miguelistas”. Tamén fixeron de enlaces do grupo gorostidiano con moitas outras faccións alzadas no país e aínda coa propia Corte de Oñati. Neste último rol tamén traballou o procurador de número Francisco Losada Somoza.

Fáltannos datos concretos para explicar apuradamente esta reviravolta concreta da biografía de Pintos. ¿Tivo algo que ver o seu pensamento pro-liberal no seu abandono da docencia universitaria naquela Compostela que durante uns días acolleu con entusiasmo a expedición armada carlista comandada polo xeneral Gómez? ¿Foi un abandono estritamente voluntario ou resultou unha decisión forzada por eventuais hostilidades claustrais contra el? Do mesmo xeito, ¿a escolla da Coruña como lugar para o exercicio da avogacía respondeu unicamente a motivos de residencia familiar (seu pai era entón “vista primera” da alfândega herculina) ou levou implícita a procura de climas político-sociais e ideolóxicos máis favorábeis ou acordes ao seu propio pensamento?

O certo é que finalmente, segundo indica Isidoro Millán (1975: 18), o 11 de marzo de 1840 Xoán Manuel Pintos daríase de alta no colexio de avogados de Pontevedra e pouco despois, en setembro dese mesmo ano, após o pronunciamento progresista de moitas autodenominadas Juntas Gubernativas e de numerosas guarnicións militares a favor do xeneral Espartero, recibiría un nomeamento como xuíz interino de primeira instancia en Cambados, un concello nacido en 1833 da agrupación das antigas vilas de Fefiñáns, Cambados e San Tomé, que reunía as parroquias de Lois, Leiro, Besomaño, Ribadumia, Barrantes, Sisán, Castrelo, Cambados, Vilariño, Corvillón, Oubiña e San Miguel de Deiro (Luís Rei, 2020: 251) e que constituía desde o real decreto de 31 de abril de 1834 unha das cabeceiras de partido xudiciario en que se subdividía a nova provincia de Pontevedra. Lémbrannos Díaz Martínez e Fernández Rei (2005: 12), neste sentido, que

Ata os comezos do séc. XIX estas tres viliñas [Fefiñáns, Cambados e San Tomé] tiñan cadansúa xurisdición e cadanseu xulgado. Neses momentos Fefiñáns pertencía ó Marqués de Figueroa, mentres que Cambados era da casa de Alba e San Tomé do Marqués de Montesacro, que nomeaban os xuíces da vila. Xa vén de vello a existencia en Cambados dunha ampla e poderosa curia xudicial formada por xuíces, avogados, procuradores, escribáns e adxuntos, que se articulou na segunda metade do século XIX e que se consolidou no XX. Unha curia inmobilista, sempre preocupada de que o Xulgado, verdadeiro eixo da dinámica sociopolítica de Cambados, non o levasen para Vilagarcía.

4. O contexto político da súa designación e desempeño como xuíz

Nunha das súas imprescindíbeis achegas á figura de Pintos, a profesora Carme Hermida (2011: 16) expuxo o contexto no que cabe inscribir o nomeamento do poeta como xuíz de primeira instancia de Cambados:

No ano 1840 produciuse un feito que ten moita relevancia para coñecer cal era a posición ideolóxica de Pintos: foi nomeado xuíz de primeira instancia de Cambados. Este nomeamento produciuse nun momento en que acceden ó goberno do Estado os progresistas [Os cargos de xuíces, fiscais etc. concedíanos os gobernos a persoas ideoloxicamente afíns polo que non queda dúbida de que Pintos estaba aliñado cos progresistas].

Pola súa vez Villares Naveira (2011: 33 e 37) aclarou a respecto do sistema de nomeamentos de xuíces vigorante nesa época histórica que

O comentado sistema de designación e subordinación da Xustiza, concibida aínda como unha póla máis da administración, ao Executivo, fai que tanto a súa designación como destitución respondan a grandes rasgos á tendencia política dominante no momento.

Segundo este mesmo especialista (Villares Naveira, 2011: 37), os nomeamentos de todos os empregados públicos atribuíanse ao rei na Constitución de 1837, mais na práctica era o ministro de Graza e Xustiza o que “con ampla discrecionalidade propuña o seu nomeamento ao monarca”. Engade Villares Naveira, ademais, que o Xoán Manuel Pintos xuíz, primeiro (1840-1844), e promotor fiscal, despois (1855-56), estivo sometido tanto para a súa designación como para a súa limitada permanencia neses cargos “ao arbitrio do poder político de cada momento, no seu caso co favor dos gobernos progresistas”.

Diversos xornais fixéronse eco, nos primeiros compases de 1841, do nomeamento definitivo como xuíz de primeira instancia en favor de Xoán Manuel Pintos^[13], que se enmarcou nunha vaga de novas designacións do Ministerio de Graza e Xustiza sancionadas pola Rexencia esparterista mediante decreto de 3 de febreiro do citado ano.

Entre esas designacións podemos sinalar, para xulgados residenciados na nosa terra, as que beneficiaron a José Mª Castro, en Muros; Mateo Guerra y Navarro, en Noia; Francisco Suárez y Silva, en Negreira; Juan Meruéndano, en Tui; Pedro Reigada, en Xinzo de Limia; Manuel Meruéndano, en Verín; Benito Dillarmo[?], en Vilamartín de Valdeorras; Antonio Rubín de Oroña, en Sarria; José Sierra y Duque, en As Nogais; Andrés Flores, en Compostela; Eusebio de Lafuente, en Lalín; José Gelabert, en Ortigueira e, por último, Vicente Portal, en Viveiro^[14].

O voceiro oficioso do liberalismo moderado, *El Correo Nacional* de Madrid, non deixou de referirse a esa vaga de designacións asinadas polo Rexente en termos moi críticos, atribuíndoa a unha clara manobra de nepotismo e afán de control político por parte do progresismo *exaltado*. Tras aludir, con evidente sarcasmo, ao carácter de “liberales acrisolados” de todos os individuos beneficiados con ese nomeamento, ofrecía a seguinte interpretación sobre o obxectivo último desa medida:

Hemos hecho ver a la nación, á la Europa entera [...] cuál es el fin único, exclusivo [sic], de esa odiosa y mezquina revolución con respecto á la alta magistratura, de la cual han sido lanzados cerca de cien dignos individuos para colocar en su lugar á otros tantos [...]^[15].

[13] Cf. *El Correo Nacional*, Madrid, nº 1.110, 6 de febreiro de 1841, p. 3 e *El Guardia Nacional*, Barcelona, 12 de febreiro de 1841, p. 1.

[14] Cf. *El Correo Nacional*, Madrid, nº 1.116, 12 de febreiro de 1841, p. 3.

[15] *Ibidem*.

Nesta perspectiva, denunciaba asemade o xornal citado que todos os designados, Xoán Manuel Pintos entre eles,

O han sido promotores fiscales que por haberse singularizado, ostentando el patriotismo de moda, ó trabajado en las elecciones, se han captado la brusca benevolencia del ministro, ó han obtenido el digno cargo de vocales de las juntas aciagas, ó han sido nombrados por ellas y confirmados por la Regencia.

O caso concreto de Pintos responde á última das tipoloxías sinaladas criticamente polo xornal *moderado*, xa que obtivo nomeamento interino grazas á xunta revolucionaria de Pontevedra en setembro de 1840 e logo confirmación pola Rexencia, como estamos a ver, a comezos de febreiro de 1841, poucas semanas despois de se teren celebrado comicios municipais. Para el e para os demais que respondían a ese mesmo perfil dirixiu *El Correo Nacional* parágrafos de irónico sentido como estes:

Vosotros os hubiérais hecho indignos de ser inscriptos en las filas del progreso, si no os hubiérais ofrecido como individuos de alguna junta, para daros vosotros mismos una judicatura ó si no os hubiérais presentado ante las soberanías provinciales, para que os concedieran algún nombramiento. Ya pues estáis satisfechos, ya han sido premiados vuestros esfuerzos heroicos, y ahora solo resta ser fieles y leales á los que os dieron el ser^[16].

Debe anotarse que na provincia de Pontevedra, os primeiros comicios xerais da era esparterista deron como resultado unha rotunda vitoria *progresista*, froito entre outros factores do retraemento propositado dos *moderados*. Foron elixidos así deputados Domingos Fontán, Juan Bautista Alonso, Hipólito Otero, Manuel Otero, Román Martínez Montaos e Manuel Matheu, figurando como suplentes Antonio Arias Seoane, Pío Pita Pizarro, Pedro Miranda e Manuel Barros (González López, 1985: 22). Esas novas Cortes reuníronse o 19 de marzo de 1841. Meses despois, en outono, tivo lugar un pronunciamiento de militares *moderados* e *crístinos* (Concha, Narváez, O'Donnell, Diego de León, Montes de Oca...) contra Espartero, que, non obstante, fracasou.

Como xa anotamos, entre o 17 de xuño de 1842 e o 8 de marzo de 1843 presidiu o goberno o militar galego José Ramón Rodil, familiar do Pampillo compañeiro de aulas e amigo do universitario Xoán Manuel Pintos uns anos atrás. No entanto, o devir político do período da Rexencia esparterista deu un xiro cando o propio Espartero ordenou o 3 de decembro de 1842 o bombardeo de Barcelona para sufocar unha importante revolta en que se mesturaron reivindicacións económicas proteccionistas, moito malestar social e a emerxencia imparábel do republicanismo. Abriuse así unha fenda insalvábel entre sectores que apoiaran no seu momento o acceso á Rexencia do heroe de Lutzana, e esa fenda non tardou en ser aproveitada polas forzas de oposición.

A crise política aberta levou á disolución das Cortes o 3 de xaneiro de 1843 e á celebración de novos comicios lexislativos o 27 de febreiro de 1843. A alianza de *crístinos*,

[16] *Ibidem*.

liberais *moderados* e *progresistas* antiesparteristas en varias circunscricións obtivo moi bos resultados. En Pontevedra saíron electos Juan Ramón Patiño, Pío Pita Pizarro, Juan Bautista Alonso (afecto ao progresista antiesparterista Olózaga), Hipólito Otero (tamén afecto a Olózaga) e Ramón Buch (esparterista), con Domingos Fontán, Esteban Areal, José Mª Santos (esparterista), Ramón López Vázquez e López Ballesteros como suplentes. O *ayacucho* Miguel García Camba, figura que Pintos louvará nos seus versos, como logo explicaremos, foi elixido entón suplente pola provincia de Ourense.

A inestabilidade instálase entón nas instancias gobernamentais. O novo Executivo de Joaquín Mª López dura moi pouco tempo e o novo goberno de Álvaro Gómez Becerra, constituído o 19 de maio de 1843, dissolve as Cortes con previsión de reapertura para agosto. Verifícase a partir de entón e ata xaneiro de 1844 unha serie continua de levantamentos contra o Rexente en numerosas provincias. Na Galiza, créanse diversas Juntas Provisionales Gubernativas. Algunhas son de clara orientación antiesparterista, como a da A Coruña (dominada polos *moderados*) e as de Santiago e Pontevedra (dominadas polos *progresistas* non esparteristas)^[17], mais outras, como as de Ferrol e Vigo, esta última presidida por Ramón Buch, son decididamente afectas ao Rexente.

En xullo de 1843, o Goberno envía a Galiza un exército expedicionario mandado por Fernando Cotoner Chacón para someter e disolver todas esas Juntas. As de Ferrol e Vigo, pro-esparteristas, co concurso de militares como Nicolás de Luna, resístense á disolución e alentan no mes de outubro unha sublevación que, no entanto, finalmente non prosperará. A caída de Vigo a mans das tropas do xeneral Cotoner Chacón sanciona esa derrota.

Tras un breve período de goberno do *progresista* Olózaga, pasa o poder a mans do *moderado* González Bravo, desde novembro de 1843 a maio de 1844, con Luís Mayáns no ministerio de Graza e Xustiza. Pouco despois asume a cabeza do executivo o xeneral Narváez, quen inmediatamente alenta unha reforma involucionista da Constitución de 1837 coa oposición dalgúns moderados *puritanos* (Pastor Díaz e Ramón de la Sagra entre eles). Será entón cando se produza, concretamente en xullo de 1844, a cesantía do xuíz Pintos en Cambados.

5. As actuacións concretas do xuíz Pintos en Cambados

O escritor e xornalista José Mª Posada, nun artigo sobre a figura de Pintos que publicou en 1880 na revista *La Ilustración Gallega y Asturiana*, inseriu as seguintes liñas a propósito da experiencia do autor de *A Gaita Gallega* como xuíz [subliñados nosos]:

---

[17] Á fronte da Junta Gubernativa de Santiago está Hipólito Otero, deputado por Pontevedra, acompañada por José Mª Chao e polo catedrático Julián Rodríguez del Valle, que promovera varios xornais progresistas composteláns. Na de Pontevedra, presidida por Ramón García Flórez, figuran o esparterista José Mª Santos e o médico Claudio González Zúñiga (1784-1857), autor dunha *Historia de Pontevedra o sea de la antigua Helenis fundada por Teucro* (1846) e dunha *Descripción geográfica, económica e histórica de la ciudad capital de Pontevedra, con inclusión de la ría y provincia que lleva el nombre* (1848).

En los cuatro años que desempeñó el Juzgado de Cambados grangeó las simpatías generales, no sólo como Juez incorruptible, ilustrado y compasivo, sino como entusiasta promovedor de los intereses morales y materiales de la población por medio del afable trato con las personas distinguidas de la misma que tenían á su cargo la administración de aquéllos.

Pola súa vez, o poeta Ramón Cabanillas, nun artigo titulado “A laboura de avantora” e publicado no número inaugural da revista *Vieiros* (México, 1959), referiuse a Pintos como

poeta sobrepuxante de vibradoiro estro, xuez de limpa e venerada historia na miña mariñeira vila cambadesa, do que inda escoitei a respetabres petrucios, na miña mocidade, recoitos [sic] alaudos.

Entre eses petrucios aos que alude Cabanillas probabelmente estivese Juan Vidal Fraga^[18], que ostentara o cargo de promotor fiscal en Cambados polo tempo en que Pintos desempeñara o papel de xuíz. O importante, en todo caso, é que se a lembranza positiva do Pintos xuíz naquel Cambados da mocidade do autor de *No Desterro*, que naceu como é ben sabido en 1876, aínda estaba viva, cabe deducir que a actividade curial do autor de *A Gaita Gallega* tivo que ter características ou incidencias que a fixeron transcender como relevante, e se cadra tamén como exemplar, entre un sector dos veciños.

Veremos a seguir como realmente foi así en, cando menos, dous asuntos [cf. § 5.1. e § 5.2.], dada a relevancia pública dos persoeiros implicados neles e o carácter atípico e asemade “exemplarizante”, en termos sociais e políticos, dos litixios dirimidos. Nos outros dous casos dos que temos noticia cabe considerar que estamos dentro das marxes da tipoloxía delitiva máis habitual da época, que Villares Naveira (2011: 39) resumiu en dúas grandes categorías: *violencias producidas por forasteiros* (roubos, estafas, asaltos...) e *violencias producidas por veciños* (lesións, malos tratos, delitos contra a honra, roubos, furtos, estafas, danos ás propiedades...).

5.1. Unha condena contra o párroco de Lores (Meaño) por predicación subversiva

O primeiro episodio concreto do que achamos referencia hemerográfica^[19] é o xuízo e condena en rebeldía (é dicir, co acusado en situación de fugado da xustiza, concretamente nalgún punto de Inglaterra) do cura párroco de San Miguel de Lores (Meaño), Francisco Octabén [Oitabén?], acusado polo xefe político da provincia pontevedresa dun delito de abuso do seu ministerio por predicación subversiva:

[18] Pai do *indiano* enriquecido cambadés Salustiano Vidal Lores (1850-1930), alcalde de Cambados en 1895 e propietario do casal de Caticovas (Meis) cantado polo poeta de Fefiñáns e, asemade, avó de Juan Eugenio Carmelo Vidal Fraga (1905-1970), alcalde da vila do albariño en 1931.

[19] Cf. *El Católico*, Madrid, nº 663, 23 de decembro de 1841, p. 667; *idem*, nº 769, 8 de abril de 1842, p. 62 e *Boletín Oficial de la Provincia de Orense*, nº 6, 13 de xaneiro de 1842, p. 4.

D. Domingo Obejero^[20], escribano de S. M. y número en este partido judicial de Cambados provincia de Pontevedra, certifico: que en causa criminal formada en este juzgado contra D. Francisco Octabén [sic], cura párroco de S. Miguel de Lores, por haber abusado de su ministerio, se pronunció en 24 de julio del corriente año por el Sr. juez de primera instancia la sentencia del tenor siguiente:

Sentencia= En la causa criminal que ante mi pende y se litiga de la una parte el promotor fiscal del partido, y de la otra D. Francisco Octabén, cura párroco de S. Miguel de Lores, ausente y en rebeldía, *sobre publicación de la circular de Su Santidad de primero de marzo* y predicación subversiva.= Vista.= Fallo atento los autos y méritos del proceso, por lo que de ellos resulta, á que en lo necesario me refiero, debo de declarar y declaro al D. Francisco Octabén, según el artículo cuarto de la ley de córtes, sancionada en 26 de abril de 1821, restablecida por real decreto de 31 de agosto de 1836, y mas leyes recopiladas, indigno del nombre español, condenándole en ocho años de reclusión tan luego fuere habido, y en las costas procesales, siendo después espulsado [sic] perpetuamente de la monarquía: sin perjuicio de oírle cuando se presente. Dese conocimiento de esta determinación al ministerio de Gracia y Justicia, hecho lo cual se remita el proceso original á S. E. los señores de la audiencia territorial para la aprobación ó reforma de esta mi sentencia por la que definitivamente juzgando así lo pronuncio, mando y firmo.= Juan Manuel Pintos. = Elevado el proceso al tribunal, S. E. los señores de la sala primera en 26 de noviembre último pronunciaron real sentencia, confirmando con las costas la del inferior, y en virtud del auto proveído por el señor juez, libro la presente en Cambados á 11 de diciembre, año de 1841.=Domingo Obejero^[21].

Igual que Pintos procedeu a ditar en Cambados o 24 de xullo de 1841 esa sentenza condenatoria contra o párroco de Lores outro xuíz, o de Tabeirós, ordenaría algún tempo despois o arresto e desafuzamento de bens do cura ecónomo de Santa Eulalia de Castro (Cerdedo), Juan Manuel Sieiro, “por las espresiones subversivas que vertió en el ofertorio de la misa contra el actual gobierno é instituciones vigentes, amenazando con la llegada de las refulgentes bayonetas estrangeras para poner la ley y el rey, y otras sandeces semejanter^[22]”.

Tentando cortar de raíz esa dinámica contestataria dunha parte do clero na provincia pontevedresa, o entón xefe político da mesma, Juan Falomir, antigo tenente coronel e deputado nas Cortes constituíntes de 1837 que accedera ao citado posto no ámbito pontevedrés o 22 de setembro de 1841, ditou diversas ordes prohibindo o cobro de oblatas, dereitos de estola e pé de altar e alentando aos alcaldes e pedáneos “que velen sobre los curas á ver si pronuncian francamente el nombre de la augusta Isabel en la colecta de la misa”^[23]. Enviou ademais o 3 de marzo de 1842 a seguinte circular:

[20] Deste escribán sabemos que casou en 1825 coa fidalga Gertrudis Buceta Santiago Figueiroa Prego de Montaos e que morreu en 1863, sen descendencia.

[21] Cf. *El Católico*, Madrid, n° 663, 23 de decembro de 1841, p. 667.

[22] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 769, 8 de abril de 1842, p. 61.

[23] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 746, 16 de marzo de 1842, páx. 4 e ídem, núm. 751, 21 de marzo de 1842.

Por si desgraciadamente se repitiesen semejantes escesos [sic] criminales por otros eclesiásticos, encargo á los señores alcaldes constitucionales de los pueblos de esta provincia, que vigilen con el mayor esmero á los de sus respectivos distritos municipales; y en caso de que se atreviesen, ya en el ofertorio de la misa, ya en sus sermones, á propalar espresiones [sic] subversivas, procederán inmediatamente á su arresto y á instruir las primeras diligencias que pasarán en seguida al juez de primera instancia del partido, poniendo á su disposición al delincuente; y de todo me darán parte sin dilación.

Dígolo a V. para su inteligencia y cumplimiento, y que envíe ejemplares de esta orden á todos los mayordomos pedáneos de las parroquias de ese distrito, encargándoles la puntual observancia bajo su más estrecha responsabilidad^[24].

Non se pode ignorar que a causa do Pretendente D. Carlos encontrara en Galiza unha parte moi relevante dos seus apoios no estamento clerical durante a guerra precedente dos Sete Anos, á que puxeran fin os xenerais Maroto e Espartero en 1839 mediante o “convenio de Bergara”. Un non pequeno sector do clero (certas dignidades catedralicias, moitos monxes exclaustrados, bastantes párrocos rurais...) negouse a asumir tanto a derrota militar carlista como a consolidación das novas institucións e dinámicas do Estado liberal (eleccións a Cortes, novos Concellos e Deputacións provinciais, implantación dos Gobiernos Cívís...) e continuou a súa loita de oposición con novos pretextos, entre os que a presunta “persecución” contra a Igrexa ocupou un lugar moi relevante.

No Salnés, en particular, abrollara nos anos da citada guerra unha pequena “partida” ou “facción” carlista, que estivera comandada por José Martínez Ponte Andrade e Juan Ramón Magariños (cura de Paradela-Meis). Ambos foran finalmente capturados pola milicia urbana cambadesa que comandaba Javier Zárate y Murga e fusilados en Pontevedra en maio de 1835. Á mesma partida pertenceran non poucos presbíteros da bisbarra, como Pedro Buceta (Briallos-Portas), Joaquín Abuín (Leiro-Ribadumia) e Rafael Rebolo (ídem), os campesiños Ángel Galáns (Vilanova de Arousa) e José Miguéns (Tremoedo) e o ferreiro de Paradela, Francisco Portas, todos eles tamén capturados pola milicia urbana liberal e fusilados en 1835. No entorno da facción do Salnés situáranse, igualmente, outros sacerdotes como José Mª Alvarellos (Carracedo-Caldas), Miguel Ares Cuervo (Romai-Caldas), Joaquín Fernández Losada (Cesar-Caldas), José Magariños (Baión), Miguel Muíños (Leiro), Vicente Ramón Torrado (Tremoedo) e José Antonio Torrado (San Miguel de Deiro), así como Andrés Rey, Santos Buceta e Antonio Muíños, os tres de

---

[24] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 769, 8 de abril de 1842, p. 62. En febreiro dese mesmo ano a conduta de Falomir como gobernador de Pontevedra fora obxecto de aceridas críticas nas Cortes por parte do deputado liberal *moderado* por esa circunscrición electoral Domingos Fontán. Tamén causaron escándalo entre certos sectores da sociedade pontevedresa algúns comportamentos públicos de Falomir, como o feito de acudir vestido co uniforme de comandante da Milicia Nacional e cuberto cun paraugas á procesión de Corpus de 1842 (Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 829, 7 de xuño de 1842). Un decreto de 24 de decembro de 1842 cesouno nese posto, sendo substituído entón polo capitán de navío José Carlos de la Fuente (Cf. *Gaceta de Madrid*, n° 3.008, 1 de xaneiro de 1843, p. 2).

Nogueira (Meis), o serrador de Leiro Juan de Chaves e o seu cuñado Juan Cabanelas (cf. Padín Riveiro, 2002).

Mais a denuncia contra o párroco de Lores Francisco Octabén xulgado e condenado polo xuíz Pintos tivo a súa orixe, non na actitude mantida por un sector do clero comarcal do Salnés durante a pasada guerra carlista, senón nos comportamentos de rebeldía que se derivaron da publicación e divulgación ao longo de 1840 e 1841 dunha serie de documentos e alocucións do Papa Gregorio XVI en que se denunciaba a presunta “persecución” da Igrexa católica por parte dos gobernos liberais hispanos.

Efectivamente, en outubro de 1840, o Pontífice comezara unha das súas encíclicas dirixíndose aos católicos do mundo nestes elocuentes termos:

Bien sabeis las muchas y graves calamidades que afligen y oprimen a la Iglesia católica, miserablemente perseguida en estes desventurados tiempos. No ignorais la multitud de errores de todo género con que se combate nuestra Religión santa ni son desconocidos el dolo y astucia con que los herejes é incrédulos se esfuerzan en pervertir los corazones y el espíritu de los fieles^[25].

En consonancia con esta doutrina papal, sectores importantes da Igrexa española consideraron que medidas adoptadas durante a Rexencia esparterista polos sucesivos ministros de Graza e Xustiza (Becerra, Alonso...) tendentes ao sometemento das institucións e autoridades eclesiásticas ao imperio das leis xerais, como foron a nova lei de desamortización dos bens do clero secular de 1841, a supresión do diezmo, a prohibición de conferir sagradas ordes sen autorización gubernativa, a lei de dotación de culto e clero, a obrigatoriedade do “atestado” de adhesión á Constitución de 1837 etc. non tiñan máis obxecto que, en expresión do xornal *El Católico*, “minar por sus cimientos la divina constitución de la Iglesia”^[26].

Cómpre dicir que as recriminacións deste sector atinxiron tanto a liberais *moderados*, por non cumpriren no poder as súas promesas de reparar os agravios padecidos polo clero, como a *progresistas*, quen, segundo o xornal *El Católico*,

fueron los que arruinaron a los conventos y demolieron los templos del Señor. Los progresistas fueron los que extinguieron el diezmo, mandaron vender los bienes del clero secular y acordaron el malhadado arreglo del clero [...] los que han puesto y quitado curas, destituido gobernadores eclesiásticos [...]”^[27].

---

[25] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 235, 21 de outubro de 1840. O Papa engadía que os inimigos da Igrexa andaban entón a “fundar escuelas de error y de impiedad”, a “propagar por medio de la imprenta el veneno de sus doctrinas” e a servirse con astucia “de las ciencias naturales y de los descubrimientos de estos últimos tiempos”.

[26] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 201, 17 de setembro de 1840.

[27] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 289, 14 de decembro de 1840.

Os choques entre as autoridades civís e as instancias clericais foron constantes nesta época e algúns deles tiveron dioceses da Galiza como escenario relevante. En outubro de 1840 foi expulsado Francisco La Hera, capelán do bispado de Ourense, suprimidos en Compostela o tribunal de Cruzada e os colexios maiores de Fonseca e San Clemente e confinados varios cóngos e curas párrocos das Colexiatas de Vigo e A Coruña. En novembro dese mesmo ano, resultaron exclaustradas monxas en Vigo e Redondela, obrigados a abandonar Ribadeo varios monxes e forzados a desterro varios eclesiásticos composteláns: Fermín Álvarez Eulate, a Astorga; Rufo Rodríguez Valdespino, a León; e Benito Forcelledo, a Uvieu.

O decreto de estrañamento ditado en xaneiro de 1841 polo Goberno contra o vicerente da Nunciatura papal en España, José Ramírez de Arellano, foi detonante dunha intensa campaña de protesta por parte de determinados sectores do clero, para os que tal medida constituía unha inxerencia intolerábel nos asuntos internos da Igrexa por parte do poder temporal e equivalía a “romper con Roma”. Por debaixo do conflito, sen dúbida, latexaba a contumaz negativa vaticana a recoñecer como lexítima monarca no trono hispano a Isabel II.

Mais a denuncia contra o párroco de Lores que tivo que xulgar e sentenciar o xuíz Xoán Manuel Pintos en Cambados derivou concretamente da publicidade e defensa que moitos sectores eclesiásticos fixeron a partir de marzo de 1841, tanto desde a prensa afín como desde os púlpitos, dunha alocución en que o romano Pontífice se lamentaba “del triste estado en que se hallan las cosas de la Religión en España”, denunciaba que “no falta en España un corto número de sacerdotes que se han conciliado la benevolencia del gobierno de Madrid” e se queixaba “amargamente una y mil veces de todo lo que en España se ha hecho hasta aquí y actualmente se está haciendo contra el derecho de la Iglesia”^[28].

Numerosos cabezallos da prensa liberal (*El Eco del Comercio, El Correo Nacional, La Constitución* etc.) lanzáronse en tromba a descualificar o contido desa alocución pontifical e a pedir que caese todo o peso da lei sobre os periódicos que a reproducisen e sobre os clérigos que a lesen ou glosasen nos seus sermóns, dado que tal alocución non contaba coa pertinente autorización do poder civil para ser impresa, distribuída ou difundida.

Mentres o ministro de Graza e Xustiza, Gómez Becerra, denunciaba entón en sede parlamentaria as “tentativas de la curia romana para invadir la potestad temporal y para ejercer un influjo lucrativo en los negocios políticos y civiles de España”^[29], o fiscal Melchor Macanaz ditaba a finais de abril de 1841 orde de estrañamento contra o bispo de Iruña, Severo Andriani^[30]. Pouco despois, o 4 de maio, resultaban detidos por idéntica

[28] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 385, 20 de marzo de 1841.

[29] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 416, 20 de abril de 1841.

[30] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 422, 26 de abril de 1841 e núm. 444, 18 de maio de 1841.

causa nada menos que corenta e tres sacerdotes da diocese de Toledo^[31]. Pola súa vez, o alcalde de Rianxo recibiu nesa época orde governativa de controlar o contido dos sermóns dominicais dos curas párrocos do seu municipio, por se aqueles ían dirixidos “á pertubar la conciencia [dos seus fregueses] [...] con el siniestro y maquiavélico designio de envolver á los españoles en una nueva guerra civil, bajo el pretesto de ultrages á la Religión”^[32]. O colaborador do diario *El Católico* que asinaba os seus artigos como “Teófilo” preguntábase neses días cales podían ser as ocultas causas “para hacer la guerra encarnizada que están haciendo á la Religión, al Papa, al clero y á cuanto tiene conexión con el culto único verdadero de Jesucristo”^[33].

O 28 de xuño de 1841 un decreto da propia Rexencia (Espartero) mandaba recoller todos os impresos coa amentada alocución papal e calquera outro escrito da curia romana que carecese do pase previo governamental ou *exequatur*^[34]. Na exposición de motivos dese decreto, asinada polo novo ministro de Graza e Xustiza José Alonso (quen asumiu a súa carteira o 21 de maio de 1841), recordábase que moitos bispos se sumaran á causa carlista e afirmábase que agora estaban a aliarse coa curia romana “para alimentar nuevas maquinaciones”. O documento papal obxecto da polémica era cualificado nesa exposición como “atentatorio á la autoridad soberana de estes reinos” e tamén como “turbativo del orden”. A Rexencia e o Goberno declarábanse dispostos a conter e reprimir ata onde fose mester “a los eclesiásticos díscolos, revoltosos e infractores de las leyes”, dispoñendo en definitiva que

no puede publicarse, ni cumplirse, ni predicarse, ni invocarse en España bula, breve, rescripto ni despacho alguno de la corte de Roma, sin que antes sea examinado por el Tribunal Supremo de la nación o por el Gobierno, y sin que obtenga su pase ó *exequatur*, y que los que lleguen á sus manos deben remitirlos al gobierno bajo la pena de ocupación de temporalidades y estrañamiento del reino si son eclesiásticos y mayores si seglares [...].^[35]

O propio ministro Alonso lanzou a mediados de agosto de 1841 un contundente manifesto no que sinalaba que a alocución papal da discordia era “una violenta invectiva en que el gobierno y la nación española se ven acerbamente acusados de perseguidores de la Iglesia, de sospechosos en la fé [...]” e que non tiña outro obxectivo que fomentar a discordia:

---

[31] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 472, 15 de xuño de 1841.

[32] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 450, 24 de maio de 1841.

[33] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 483, 26 de xuño de 1841.

[34] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 487, 30 de xuño de 1841.

[35] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 488, 1 de xullo de 1841.

[...] no bastaba á la desgracia de este país una guerra intestina de siete años [...], era preciso que al terminarse por el buen seso y generosidad de unos y otros españoles, viniera el Padre común de los fieles á arrojar esa tea incendiaria sobre el no bien apagado incendio, para que no deje de verter sangre el pueblo cristiano y la guerra civil se renueve convertida en una guerra religiosa [...].

[Esa alocución papal] no puede considerarse sino como una declaración de guerra contra la reina Isabel II, contra la seguridad pública y contra la Constitución del Estado. Es en realidad un manifiesto en favor del venado y espulsado pretendiente y una provocación escandalosa de cisma, de discordia, de desorden y de rebelión^[36].

Durante os meses seguintes sucedéronse as incautacións de exemplares da controvertida alocución papal en librarías e templos e a presentación dunha non pequena cantidade de demandas acusatorias contra elementos do clero infractores do decreto que acabamos de glosar. Unha delas foi, precisamente, a colocada no mes de xuño de 1841 polo xefe político da provincia pontevedresa no xulgado de Cambados contra o párroco de Lores (Meaño) Francisco Octabén. Unha carta remitida desde Compostela ao xornal madrileño *El Católico* e publicada por este no seu número 495, de 8 de xullo de 1841, baixo o expresivo rótulo de “Padecimientos del clero español”, achega algúns pormenores sobre o caso desde a perspectiva do acusado, quen como poderá comprobarse na lectura da citación coloca na actitude do xuíz Pintos boa parte da responsabilidade na súa situación:

SANTIAGO, 13 de junio.- La adjunta carta que el párroco de S. Miguel de Lores de este arzobispado escribe á un respetable amigo suyo, desde un país extranjero, á donde ha tenido precisión de refugiarse para evitar las tropelías y persecuciones que con la mas bárbara arbitrariedad y tiranía se están empleando con muchos de sus dignos compañeros en esta y en casi todas las diócesis de España de algunos meses á esta parte dice por si sola mas de lo que yo pudiera decir si tratase de hacer reflexiones sobre su contenido. Vds. podrán comentarla en el CATÓLICO, si no se les cae como á mi la pluma de la mano, á vista del exceso inconcebible de iniquidad y de infamia con que se persigue al clero por los mismos que en setiembre se pronunciaron para asegurar, según decían entonces, “la observancia de la Constitución en toda su pureza”. No es este por desgracia ni el único ni el más despótico de los hechos que comprueban la persecución implacable que hoy se está haciendo á la Iglesia por parte de algunos mandatarios del poder que debieran protegerla. La época los suministra aquí abundantísimos y en gran manera escandalosos. Procuraré denunciar á Vds., para que Vds. lo hagan al gobierno, á la nación y al mundo, algunos de los mas notables. La carta dice así:

---

[36] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 534, 16 de agosto de 1841. Nese mesmo manifiesto, o Goberno chamaba a distinguir claramente “entre los intereses respetables de la Iglesia de Jesucristo y las pretensiones injustas nunca abandonadas de la curia romana” e facía, ademais, un recordatorio explícito da actitude do Papa durante a guerra dos Sete Anos, negándose a recoñecer a Isabel II como raíña lexítima e permitindo que eclesiásticos regulares e seculares, bispos incluídos, participasen nos estragos e mortes da guerra, fixesen parte do séquito do Pretendente e convertesen os templos e tesouros diocesanos en depósitos ocultos e fontes de financiamento clandestino para a causa carlista.

El 9 del presente mes recibí un oficio del gefe político de Pontevedra que decía: "He oído que V. predica en un sentido anárquico y trastornador muy conforme con la peroración del Santo Padre en el consistorio secreto y a los periódicos.... Una providencia estrepitosa hubiera tomado con V. á no ser la intercesión de su discípulo D. N.... Elijo este medio de entenderme con V. para que en exortaciones privadas y públicas destruya todo cuanto ha hecho; en la inteligencia, que llegar á mi noticia cosa en contrario y hacer sentir el peso de mi autoridad, será obra de instantes".

CONTESTACIÓN.= Nada destruí, nada pues tengo que edificar. Mi parroquia compite con la primera de España en obediencia y orden, y V. S. no puede pedir ni desear mas. El objeto de todas mis pláticas no sale de la esfera de lo espiritual: ellas deben ser gratas á toda autoridad que no puede mandar otra cosa que el que se dé a Dios lo que es de Dios y al César lo que es suyo. Y en cuanto a lo que se añade á este Sr. alcalde de que acaso se me suspenderán las licencias de predicar, debo manifestar a V.S., que la Iglesia tiene por insignificante que la autoridad civil quite ó dé licencias eclesiásticas; porque el que ha dicho "id y predicad á todo el mundo", no fue Herodes, ni Pilatos, ni algún otro tetrarca ó gobernador; fue sí Jesucristo, el que sufrió todas las afrentas con admirable humildad, menos cuando de orden de Herodes se le mandó cesar en la predicación, que respondió: "Dicite vulpi illi...". Decid á ese zorro que no me sacará de aquí hasta que se cumpla la voluntad de mi Padre que está en los cielos".

Se me participó que el gefe quedara satisfecho con mi contestación; pero faltaba que el juez de primera instancia representase su papel, y le dio principio el domingo 9 del presente á las ocho de la noche, enviando á Lores un alguacil armado con orden al mayordomo para reunir 20 hombres; y esto hecho, les dijo el ministro fuesen á rodear la rectoral para apoderarse de la persona del párroco; y habiéndole contestado mis parroquianos que á aquella hora no irían á perturbar la tranquilidad de su pastor y lo harían por la mañana, desaparece el alguacil y á las once de la misma noche viene el juez con una partida de nacionales armados, y formando auditorio á orillas de la parroquia manda algunos nacionales á ocuparme las puertas, y otros á conducir parroquianos que ya venían escogidos en lista para declarar; a las cuatro de la mañana ya estaban recibidos 14 testigos de mi parroquia, los que acaso no habrán llenado en sus declaraciones la voluntad del juez, puesto que fue preciso añadirle los arrendatarios de la parroquia de Simes, que ante el gefe político fueron acusadores. Al amanecer pasó el juez con toda la comitiva a registrar mi casa, y respetando la habitación cerrada donde yo me hallaba, se retiraron dejando dos guardas.

Mis parroquianos fieles, pálidos, mustios y llenos de terror a vista del imponente aparato penetran hasta mi habitación y me instan á que salga del curato, que ellos facilitaban el éxito y aseguraban el camino de mi tránsito, lo que verifiqué á las diez de la mañana, poniéndome á salvo del hombre enemigo en el vapor inglés, á donde fui recibido no sin vencer dificultades tanto allí y mas para entrar en este territorio.

Acaso seré reprehensible ante mis prelados por no haber hecho frente á la causa injusta. Bien lo deseé y me hallaba bastante animado contando con el ineluctable apoyo de mi conciencia inocente y de casi toda mi parroquia; empero como la primera respuesta que en mi convencimiento debía prestar, era inhibir al juez como incompetente para conocer en mi persona que goza de un fuero sagrado connatural é ingénito, del que no puede despojarle ninguna potestad, esta respuesta sin duda iba á convertir los jueces en mis encarnizados enemigos; y aunque mis deseos (gracias a Dios) eran buenos, mi alma no se creyó bastante santificada y con fuerzas para recibir la corona del martirio^[37].

[37] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 495, 8 de xullo de 1841.

Varios bispos e cabidos, entre eles os de Tui e Compostela, dirixiron públicas exposicións á Rexencia protestando pola situación creada arredor da difusión non autorizada da alocución papal, se ben é certo que outros prelados, como o de Salamanca Agustín Lorenzo Varela y Temes, saíron á palestra para reclamar mediante carta pastoral aos seus fregueses estrita obediencia ás autoridades públicas e aos poderes constituídos para evitar unha nova guerra civil^[38]. Determinados sacerdotes da diocese compostelá, como os de Rarís e Luou, publicaron entón na prensa^[39] textos con declaracións de principios (coa obediencia ao Papa en lugar moi destacado). Eses textos, vistos os casos que afectaban a clérigos como o de Lores (Meaño), constituían verdadeiras autoinculpacións.

Cando en decembro de 1841 o ministerio de Graza e Xustiza promulgou diversas normas que decretaban a obrigatoriedade para o clero do correspondente certificado de adhesión (“atestado”) ás autoridades estatais constituídas e cando deu a coñecer un novo proxecto sobre xurisdición eclesiástica que reiteraba a prohibición de divulgar calquera escrito da curia romana sen autorización previa, un sector do catolicismo, interpretando que iso chocaba co seu propio deber de obediencia ao Papa, lanzouse a protestar contra esa “nueva *purificación* á que se quiere sujeta al clero”^[40], que perseguía “separarnos de Roma”^[41] e que destruíra “la constitución divina de la Iglesia Católica”^[42]. Do mesmo xeito, cando o Goberno negou autorización para imprimir e divulgar unha nova encíclica do Papa de 22 de febreiro de 1842, o diario *El Católico*, que dirixía o presbítero Manuel Santiago Moreno, aludiu á medida como propia da “nueva Inquisición progresista”^[43]. Nese contexto tiveron lugar a detención de varios eclesiásticos en Daroca (Zaragoza), o confinamento en Mallorca do bispo de Calahorra, Pablo Abella, e a detención do sacerdote e redactor de *La Cruz*, futuro bispo, Antolín Monescillo^[44].

A derrota do esparterismo na batalla de Torrejón de Ardoz, en xullo de 1843, e a conseguinte subida ao poder dos novos gobernantes *moderados*, con González Bravo e Narváez á cabeza, abrían unha nova fase de menor crispación neste ámbito. Unha exposición do bispo de Tui aos novos gobernantes reproducida polo xornal *El Católico*^[45] compendiaba cales eran as mudanzas requiridas en materia de política relixiosa polos seguidores do Papa Gregorio XVI: o regreso dos prelados desterrados ás súas sés, o levantamento da prohibición de conferir ordes, a promulgación dunha nova lei de dotación de

[38] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 518, 31 de xullo de 1841.

[39] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 571, 22 de setembro de 1841.

[40] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 681, 10 de xaneiro de 1842.

[41] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 715, 13 de febreiro de 1842.

[42] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 737, 7 de marzo de 1842.

[43] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 756, 26 de marzo de 1842.

[44] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 798, 7 de maio de 1842.

[45] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 1.256, 23 de agosto de 1843.

culto e clero, a derogación do “atestado” de adhesión ás autoridades civís por parte dos integrantes do clero etc. Apostábase pola negociación inmediata dun novo Concordato coa Santa Sede, mais tamén pola mobilización electoral dos “monárquicos y religiosos” para garantir “el esplendor de la corona, los derechos del trono, la independencia de la nación, y la libertad e independencia de la Iglesia y decoroso y seguro mantenimiento del culto y sus ministros”^[46].

E o certo é que os novos gobernantes *moderados* axiña comezarían a tomar medidas cargadas de simbolismo para satisfacer as demandas deses sectores católicos. Así, autorizaron o regreso á Península do antigo vice-xerente da Nunciatura, Ramírez de Arellano^[47]; pouco despois, concederon tamén permiso ao arcebispo Rafael de Vélez, tan querido polo estudante Xoán Manuel Pintos como xa vimos, para tornar a ocupar o seu solio en Compostela^[48] e acto seguido, derogaron a esixencia de “atestado” de fidelidade ás autoridades por parte do clero^[49]. O novo ministro de Graza e Xustiza, Luís Mayáns, comprometeuse a regularizar dunha vez por todas o puntual pagamento das nóminas clericais^[50] e autorizou a reapertura do chamado “Tribunal de la Rota”^[51]. Coincidindo co regreso da ex Rexente María Cristina a España, en febreiro de 1844, puideron tamén volver ás súas respectivas sés episcopais os titulares de Calahorra e Palencia^[52].

Mais este episodio concreto do labor xudicial de Xoán Manuel Pintos do que vimos falando tivo aínda máis unha reviravolta, ao resultar finalmente revocada por unha instancia superior a sentenza condenatoria que tiña ditado. O anónimo correspondente do diario madrileño *El Católico* escribía no outono de 1842, a este respecto [subliñado noso]:

GALICIA.- PROVINCIA DE PONTEVEDRA 29 de octubre.-

Para que aun se lean en su apreciable periódico comunicados con el epígrafe de “padecimientos del clero español”, voy a decir á vds. algo de lo que pasa por estos mundos de Dios.

Don Andrés Rubiños, cura párroco de Santa María de Ribadeume, fue delatado verbalmente por dos feligreses al comandante de armas de Puentedeume, calumniándole de haber proferido palabras injuriosas contra el Regente del reino en la sacristía, y resentidos de que no pudieron embaucarle con unas cuentas galanas de cierta cofradía. Arrestado sin pérdida de tiempo, y á disposición del juez de primera instancia, fue conducido á la Cárcel pública. En la instrucción del proceso figuraron como tes-

[46] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 1.270, 6 de setembro de 1843.

[47] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 1.395, 9 de xaneiro de 1844. O citado Arellano, porén, faleceu aos poucos días do seu retorno (Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 1.430, 13 de febreiro de 1844).

[48] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 1.397, 11 de xaneiro de 1844 e núm. 1406, 20 de xaneiro de 1844.

[49] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 1.415, 29 de xaneiro de 1844.

[50] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 1.417, 31 de xaneiro de 1844.

[51] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 1.439, 22 de febreiro de 1844.

[52] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 1.466, 20 de marzo de 1844.

tigos contrarios los delatores y tres parientes suyos; y en favor del cura varios eclesiásticos presenciales y otras personas de categoría hasta el número de doce por lo menos. El juez, que sin duda quiso lucirlo con tan aplausible motivo, después de dar parte al gobierno y haber recibido acción de gracias, condenó al calumniado é inocente párroco en DIEZ AÑOS DE PRESIDIO EN UNO DE LOS DE ÁFRICA, DECLARADO INDIGNO DEL NOMBRE ESPAÑOL (¡qué perfectamente!) Y EMBARGADAS (*per negationem suppositi*) LAS TEMPORALIDADES. Toda esta metralla se estrelló en La Coruña, porque la Audiencia ateniéndose á la relevante prueba del Sr. Rubiños, lo declaró absuelto, y alzó la multa que el juez había impuesto á los testigos eclesiásticos.

Otro chasco por el estilo acaba de suceder al juez de Cambados recientemente. Procesado también por delación un párroco, de cuya iglesia no me acuerdo ahora, hasta llegar á verse también con sentencia africana, obtuvo del tribunal superior el mas brillante éxito, como que fueron multados los testigos contrarios, y apercebidos, libre el interesado, y sin que le sirva de obstáculo etc. etc.

En este mismo año mi vecino y amigo D. Juan Antonio Sieiro, cura ecónomo que era de santa Eulalia de Castro fue también encausado por delación en uno de estos tribunales y la audiencia de la Coruña falló á tenor de los dos casos anteriores. Libráranos Dios de que no hubiese tal remedio. ¡Cáspita con estos señoritos jueces!^[53]

Non foron as sentenzas de Xoán Manuel Pintos e dos seus colegas xuíces de primeira instancia de Pontedeume e Tabeirós as únicas en resultaren revogadas pola Audiencia da Coruña. Pola mesma época aproximadamente en que se verificou a actuación xudiciaria de Pintos a respecto do párroco de Lores, o Cabido da catedral de Lugo en pleno (José García Avalo, Pedro López Rivera, Manuel García de la Vega....) fora tamén acusado de maquinari contra a Constitución vigorante (a de 1837), o Trono e o Goberno constitucional, de xeito que os seus membros acabaran sendo condenados en primeira instancia á perda de dignidades, empregos, soldos, honras e temporalidades, a oito anos de reclusión e, unha vez fose cumprida esta pena, á posterior expulsión do territorio da Monarquía. Con todo, a Audiencia Territorial da Coruña revogou o 18 de febreiro de 1842 esa sentenza e ditou outra, moitísimo máis branda, benigna ou clemente, segundo se queira catalogar, de tan só un mes de arresto, pagamento de custas, reprensión e apercebimento.

Fecharemos esta epígrafe con tres consideracións máis a respecto deste peculiar caso en que se veu forzado a intervenir o xuíz Pintos durante a súa estadía en Cambados.

A primeira desas consideracións ten a ver co rigor e celo profesional que despregou no caso da denuncia contra o párroco de Lores. Determinadas circunstancias que o reo alegou na carta dada a coñecer polo xornal *El Católico*, arriba citada, como mostras de malquerenza do maxistrado cara a el (tentar proceder ata dúas veces á súa detención un domingo á noite, mobilizar para iso un número elevado de efectivos, interrogar abundantes testemu-

---

[53] Cf. *El Católico*, Madrid, núm. 987, 12 de novembro de 1842, p. 340.

ñas tanto de Lores como da veciña parroquia de Simes, efectuar un rexistro na casa reitoral etc.) poden ser interpretadas, *sensu contrario*, como elementos que acreditan a escrupulosa mecánica probatoria e procedimental implementada polo xuíz Pintos nesa ocasión.

A segunda consideración refírese á pertinencia, proporcionalidade e correspondencia exacta desa sentenza condenatoria ditada polo xuíz Pintos en primeira instancia co contemplado no Código Penal de 1822 entón vigorante. O artigo 141 do citado Código obrigábao, desde logo, a xulgar en rebeldía ao reo prófugo, entanto o artigo 210, dedicado ao castigo que había de recibir “todo español de cualquier clase que de palabra ó por escrito tratare de persuadir que no debe guardarse en las Españas o en alguna de sus provincias la Constitución política de la Monarquía en todo ó en parte”, especificaba de maneira explícita que

si incurriese en este delito un funcionario público, ó un eclesiástico secular ó regular cuando ejerza su ministerio en discurso ó sermón al pueblo, carta pastoral, edicto u outro escrito oficial, será declarado indigno del nombre español, perderá todos sus empleos, sueldos, honores y temporalidades, sufrirá ocho años de prisión [...] y después será espulsado por siempre del territorio de la Monarquía^[54].

Como pode verse, Xoán Manuel Pintos recolleu exacta e literalmente na súa sentenza o contido do fixado no Código Penal de 1822 para esa caste de delitos que daquela se catalogaban como “contra la Constitución y Orden Político de la Monarquía” e mais “contra la libertad de la Nación”. Neste sentido, a revogación posterior da súa sentenza por parte da Audiencia coruñesa si que nos parece moito máis atenta a conveniencias e intereses de carácter extra-xudiciario (léase políticos) do momento.

A terceira e derradeira consideración que queremos deitar sobre este episodio xudicial do que Pintos foi protagonista no seu período cambadés é que erraríamos totalmente a diagnose se tentásemos inferir desa sentenza súa que castigaba o delito dun membro do clero ningún tipo de animadversión especial cara a ese estamento pola súa parte ou se a interpretásemos en chave anticlerical, xa non digamos antirrelixiosa.

Tanto na súa obra escrita como na súa conduta persoal, Xoán Manuel Pintos deu sobradas probas antes, durante e despois da súa estadía en Cambados dunha total, sincera e profunda identificación cos valores relixiosos. Nada debeu de estar máis lonxe da súa intención como xuíz que contribuír a combater, deslexitimar, minorar ou desterrar as crenzas cristiás, particularmente as católicas. Como afirmou no seu día Barreiro Fernández (2011: 81), na obra de Pintos “ponse de manifesto unha concepción da vida eminentemente relixiosa, uns valores claramente católicos e unha ética ben apuntalada nos principios da moral cristiá”.

Certo é que deitou nalgúns dos seus versos algunhas críticas nada veladas a determinados comportamentos do estamento clerical. Así, na historia do mestre amante da ver-

[54] Citamos por López Barja de Quiroga *et alii*, 1987: 57.

dade que se “encarrapichaba co pecado” e que educaba os seus pupilos aldeáns mediante sabios proverbios (“preceutos de muita craridade”), poema que colocou en *A Gaita Gallega* a continuación de “La monja de S. Payo”, lemos o seguinte significativo fragmento:

Segundo á meus avós teño ouido
 Si non sabe a doutrina algun labrego
 Pode ser disculpado e defendido.
 Mais non terá disculpa ningun crego
 Que fai que sabe é ten o entendimento
 Como ten os seus ollos calquer cego. [...]
 Sabés que ben acaba quen ben anda
 E que val mais no peito ter virtude
 Que muito colgarello cruz nin banda,
 Nin usía, escelencia ou beatitude.

Mais a carón destas notas críticas, máis que xustificadas probabelmente, sobre certas actitudes e defectos dalgúns clérigos en particular e da propia sentenza condenatoria que ditou contra o párroco de Lores por un delito político, achamos na obra de Pintos unha auténtica riada de versos dedicados a enxalzar das máis diversas maneiras a relixión católica, os seus dogmas e principios e, mesmo, os seus ministros.

No primeiro dos poemas de *A Gaita Gallega*, por exemplo, o personaxe do Gaiteiro fai crítica do viradoiro do espírito humano, que, como adoita dicirse coloquialmente, “só se acorda de Santa Bárbara cando trona”. Fronte ás forzas desatadas da Natureza (temporais, trebóns, asolagamentos...) clama pola protección divina, mais unha vez pasado o perigo, volve ao seu comportamento pecadento, vicioso e contrario ás obrigas establecidas polo credo cristián e católico. A seguir, o Gaiteiro interroga o rapaz que acabará adoptando como pupilo, o Tamborileiro Pedro Luces, sobre as súas conviccións, interesándolle coñecer sobre todo se sabe “persinar-te ben e o credo”, ao que este replica: “en la doctrina católica / a ninguno tengo miedo”. Como o apelido do rapaz, “Luces”, lle resulta sospeitoso, un tanto volteriano podíase dicir, o Gaiteiro insiste en preguntarlle polas conviccións relixiosas e aquel reafírmase nelas:

To to to, vamos con tento
 Que un home con ese nome
 Pode ser caste do demo.
 Ti crees en Dios, ou non Luces?
 Ti crees en él ou non Pedro?
 - Señor me muera de hambre
 Si en Dios de veras no creo.

Noutro dos diálogos que Gaiteiro e Tamborileiro manteñen na Foliada 1ª, cando este último suxire que o importante talvez sexa o “Dios Dinero”, pois “la virtud y la ciencia sin el oro / son cosa más que pobre más que fea”, o Gaiteiro replica obrigándoo a que fite unha imaxe de Cristo crucificado e preguntándolle se sabe por que razón foi obxecto dese tormento. O Tamborileiro contesta que “fué muerto / porque predicaba la pura verdad” e conclúe que as palabras de Cristo constituían, de feito, “el dechado / mejor en el mundo de Constitución”.

No poema “Alborada”, presente na Foliada 2ª de *A gaita gallega*, o eu poético diríxese ao Sol como testemuña da historia humana, chea de crimes, crueldades, inxustizas, guerras e tiranías. Alude, entre outros, aos “arcos de trunfo / de catro asesinos premio” e aos gloriosos desfiles de carros “que tiñan a muita honra / levar un tirano dentro”. Tamén arremete, en versos que destilan homofobia, contra “aqueles homes casados / con outros do mesmo seco / cheos de abominación / provocando a ira do Ceo”. Máis adiante, colocado no presente histórico inmediato, repasa o auxe e caída de determinadas figuras (Napoleón Bonaparte, Luís Filipe de Orleáns...), evoca o intento de asasinato da raíña Isabel II polo cura Merino (“feito mui horrendo e criminal”), condena as loitas “dos partidos que se matan / por mandar” e alude á exclaustación e espoliación dos bens eclesiásticos nestes elocuentes termos:

Os que pensen que no hay Dios
 Se levan valente chasco
     En verdá.
 Seu poder se ri de vos
 E barre sò de un chubasco
     A impiedá.
 Onde van os campanarios
 E campanas dos conventos
     Do Señor?
 Alajes, e relicarios,
 E copós, e sacramentos
     De valor?
 Onde van tantos altares
 E órganos de alegrías
     Insensatos!
 Tantos libros a millares,
 As roupas das sacristías
     E os ornatos?
 Tantas rentas, e diñeiros,
 E facendas, e pinturas
     Tan prezadas?

Sabedes vos si os rendeiros
 Fan hora as pagas mais duras
 Que as pasadas?

Cando o Tamborileiro Pedro Luces lle advirte ao Gaiteiro que estes versos seus com-praceron a “el cura que sentado / bajo del palio estuvo muy atento”, aquel replica:

Deix’o escoitar, que si ô señor abade
 lle gusta a Gaita tanto mellor Pedro.
 Pois ti ja sabes que de gafuallíña
 Nunca os aplausos merecer desexo.

Non menos amante da relixión e dos seus representantes e seguidores se amosa o poeta pontevedrés nos versos que dedica na 2ª foliada de *A Gaita Gallega* ás freiras, antes de dar paso a Pedro Luces para que reproduza o poema bilingüe “La monja de S. Payo”, inspirado nun tráxico suceso real que envolveu como protagonista unha moza compos-telá que profesaba como monxa nese cenobio feminino contiguo á Praza da Quintana e do que talvez puido ser testemuña o propio Pintos nos seus anos de universitario. Nos amentados versos, o poeta xustifica así a decisión das monxas de se retirar do mundo en clausura:

Pois que, parezche a ti que tan mal vai
 Quen deixa a loita tremedal que vemos
 Na sociedade roída da cochambre
 Dos vicios todos que a virtú sin medo
 Asoballada po los pés a poñen,
 O trunfo cantan, piden o seu premio
 E cando os bos se encollen perseguidos
 Ergue o malvado o brazo carnicero?
 A paz do claustro para a virge casta
 Aquel silencio, aquel recollimento,
 Aquel encanto da que a Dios se entregue
 Son a escaleira para entrar no Ceo.

Ademais, son varias as notas a rodapé en castelán que Pintos inseriu na Foliada 4ª para aclarar certos aspectos do poema en latín do xesuíta Hermenexildo Amoedo “Carmen patrium sive Pontevedra” (vertido logo para galego na 6ª Foliada) que poñen de manifiesto a súa preocupación polo estado de abandono ou perda de determinados templos e elementos devocionais no espazo público na vila do Lárez e pola decadencia de determinadas tradicións vinculadas ás festividades relixiosas e ás procesións do Corpus, como

a Coca, a Nao, os Cagalasollas, as Penlas e a Danza de Espadas (“alusiva á lo dispuestos y aparejados que debemos estar para defender á todo trance la religion que profesamos”, aclárase). Ao lado desas notas aparecen outras de corte laudatorio para determinados predicadores sagrados e sacerdotes que estaban ao coidado de templos emblemáticos da Pontevedra de entón, de maneira que en absoluto estivo desencamiñada Ríos Panisse cando afirmou (2006: 34) que en *A Gaita Gallega* Pintos “preséntase como un incondicional defensor do clero”.

Aínda podemos engadir que na Foliada 5ª o Gaiteiro responde nun momento dado unha carta que lle enviou o seu amigo Cornelio, preocupado pola posibilidade de que a súa esposa Marta lle fose infiel. A resposta encerra a visión amarga que Pintos parece ter sobre a evolución dos costumes sociais tocante ao matrimonio e á relación entre os esposos, na medida en que se afastan do modelo idealizado do matrimonio cristián:

Dirás acaso tu que es imposible
 Que sufra tal infamia un hombre honrado
 Y que antes el morir es preferible.
 Simplezas son del siglo antepasado,
 Errores de la gente que oye misa,
 Y llama vulgo necio preocupado
 Creer que en esta fecha se precisa
 Que sea la casada recogida
 Y tenga de rubor una divisa. [...]
 Que están canonizadas las maldades
 Y el público consiente la impureza
 Que no se consintió en otras edades [...]

O protagonista positivo do poema “A usura”, presente de maneira anónima no volume *Misterios de Pontevedra* (1845) e recuperado polo propio Pintos nesa mesma Foliada 5ª de *A Gaita Gallega*, é, significativamente, un cura de vida e comportamento exemplares:

[...] Que podía ser bo crego
 Porque non tiña sobriños
 Nin tiña ama de goberno,
 Nin tampouco comerciaba,
 Nin tampouco era aparceiro,
 Nin tiña de seda a roupa,
 Nin cabalos de recreo,
 Non andaba vagamundo,
 Nin jogaba o timbareiro,
 Nin as cousas de este mundo

Lles mostraba muito apego;
 Que estudiaba día e noite
 Enseñaba o evangelio
 Amostrando a súa conduta
 De tal doutrina un espello. [...]
 Pois a este cura que digo
 Tíñalle eu muy gran afeuto,
 E non perdía sermon
 Que predicase no tempo.
 Inda se me lembra un
 Que todos adeprendemos
 Cando fomos a escoitalo
 Porque o botou en gallego.[...]

Ese tal cura recrimina os usureiros, entre outras moitas astucias perversas que empregan, o uso de “papeles falsos” para enganar os xuíces (saberíao Pintos por experiencia propia...) e a conduta hipócrita en asuntos de devoción:

[...] Hipócritas ides rezar os rosarios
 Baixando a cabeza po las procesios,
 Colgando levades os escapularios
 E mixiricadas facés nos sermós!
 Papades as ostias; sorbedes a misa,
 E mentras estades alí maginando
 Como han de quedar sin pan nin camisa
 Aqueles a quens lles fostes prestando.
 Mil golpes de peito na igrexa pegades
 A vista das gentes. Que moínas! Que doidos!
 As roupas dos santos tamen as bicades,
 E Dios se está rindo de tales entroidos. [...]

Unha proba literaria máis das concepcións profundamente relixiosas de Pintos encontrámola nos versos finais do poema, xa citado, “Os birbirichos e os birbiricheiros”, ambientado e probablemente tamén composto en terras cambadesas, en que se loa a figura de Deus como instancia última provisora da abundancia de recursos para a vida humana:

Agora os homes de chola
 Sin forzar o entendimento
 Sabran porque òs de Cambados
 Chaman òs birbiricheiros.

Mais non me diran a min
 E aposto o que non teño
 Como dos birbirichiños
 Se repoñen os viveiros;
 Pois tantos e tantos sacan
 Tan de cote e tan arreo
 Que si sacaran areas
 No habia areal en Castrelo.
 Solo o que leva por conta
 As voltas do universo,
 O que de nada se olvida
 E sempre está co ollo aberto
 Podrá si quer espicalo
 E darnos conocimiento,
 Que os homes, por muy leídos...
 Desengañarse, è o vento.

Con posterioridade á publicación da primeira setena de “foliadas” de *A Gaita Galega* (1853), Pintos reiteraría nalgunhas outras composicións da súa autoría ese seu sentimento de fidelidade relixiosa. Así, de ser certa a atribución proposta no seu día polo erudito pontevedrés Filgueira Valverde, dada por boa posteriormente por Ríos Panisse e que, no entanto, esperta as nosas humildes dúbidas, o poema titulado en castelán “A las gentes del campo en la festividad de Nuestra Señora del Refugio, la Divina Peregrina” mais composto por versos en galego, deixaría patente máis unha vez o carácter devoto do poeta. Outro tanto acontece co poema, este sen problemas de recoñecemento de autoría, “Cando te vexo nesa cruz pendente” (1858), reproducido no Álbum do xornal vigués *El Miño*. No xa citado poema “Recramo” (1859), Pintos aludiría á súa particular e devota peregrinación a Compostela co gallo do Ano Santo de 1858, coincidindo coa visita da raíña Isabel II e do seu esposo Francisco de Asís, que tivo lugar entre o 7 e o 10 de setembro:

Adiós grande Cebedeo,
 adiós, fillo do trebón,
 a quen dei no ano santo
 un grandísimo apretón.
 Cando puxo a real parexa
 unha gran xerra no altar
 de prata mui froreada
 que lle foi a regalar.
 Adiós, trapo de lembranza
 de Lepanto, que se ve
 día do Apóstol no coro
 para alentar nosa fe.

E non se esqueza, en fin, que o seu poema “A Galicia” (1861) remata cos seguintes versos, elocuentes de seu (citamos por Ríos Panise, 2006: 473):

Repítoo outra vez, direino cen,
 qu'é santo, é xusto, é puro, é inocente
 decote halar e halar de corazón
 por nosa patria e mais da nosa xente
 por conservar a fama e relixión.
In hoc misterium fidei firmiter profiteamur.
 D'aquí non nos arrincan herexes nin xentíos
 nin tod'os protestantes con mouros e xudíos.

5.2. Conflitos derivados da dinámica desamortizadora e antiseñorial en Cambados

No seu posto de xuíz de 1ª instancia na vila do albariño tocoulle a Xoán Manuel Pintos ser testemuña e mesmo intervir directamente en diversas situacións conflictivas provocadas pola dinámica de desamortización de bens eclesiásticos e pola deriva antiseñorial que as novas autoridades locais impulsaban, amparadas na nova lexislación de corte liberal promovida desde as institucións do Estado, fronte á fechada oposición dalgúns partidarios do Antigo Rexime na localidade.

Cando Pintos se fixo cargo do seu novo posto tivo que tomar conta, necesariamente, de que o seu inmediato predecesor no xulgado cambadés, Ricardo Bobo, tiña oficiado con data de 13 de xaneiro de 1840 á Corporación municipal “encareciéndole la necesidad de construír un edificio ex profeso” como novo cárcere público da vila, “vista la ruina y poca seguridad que presentaba en el ex convento” (Cotarelo Valledor, 1932: 33). Ese novo edificio xudiciario, erixido algúns lustros máis tarde, pasou a albergar dependencias municipais a partir de 1873 e acolle actualmente a Casa do Concello^[55].

Desde a exclaustración, o antigo convento franciscano de Cambados, que fora fundado en 1585, viña sendo empregado polo Concello alén de como almacén, escola, cárcere e local para as eleccións, como cuartel da Milicia Nacional que comandaba Javier Zárate y Murga, marqués de Montesacro^[56]. Este persoeiro, que tivera un papel destacadísimo na loita contra as faccións carlistas da zona, encadrábase politicamente nas fileiras do liberalismo *moderado* e, de feito, pouco antes de morrer asasinado, en circunstancias sobre as que volveremos, chegou a ser nomeado en 1844 subinspector interino da Milicia de Pontevedra encargada de sufocar o levantamento pro-esparterista de Vigo. Antes de que Pintos chegase ao xulgado cambadés, Javier Zárate empeñárase en talar a carballeira

[55] Polo tempo en que residiu Pintos na vila do albariño, a sede da institución municipal estaba na Praza da Constitución, isto é, na actual Praza de Alfredo Brañas (Luís Rei, 2020: 269-270).

[56] Irmán deste Javier foi Juan Zárate y Murga, Xefe Superior Político da provincia da Coruña en 1822, organizador da Milicia Nacional de Ourense nese mesmo ano e Gobernador Civil interino da provincia da Coruña entre 1834 e 1835.

do antigo convento franciscano, pretextando razóns de índole militar defensiva, mais a Corporación opuxérase á súa demanda por resolución de 22 de maio de 1839. Lorenzo Fraga e o seu fillo José adquirirían algún tempo despois, en poxa pública, boa parte dos terreos da horta e desa carballeira do antigo cenobio, onde actualmente se ergue a “Biblioteca Luís Rei”.

O conxunto dos obxectos de valor (cruces, copóns, incensarios, cálices, lámpadas, candelabros, atrís, albas, casullas, manteis etc.) que pertenceran ao convento fora inventariado en novembro de 1835 polo comisario de amortización de arbitrios e bens eclesiásticos Froilán Leal y Lamas e, acto seguido, posto baixo a custodia do entón alcalde maior e xuíz de primeira instancia Ricardo Bobo (Cotarelo, 1932: 30-31), dado que o párroco de Santa Mariña de Cambados, Antonio González Diéguez, se negara a facelo pretextando a falta de seguridade que ofrecían tanto o templo parroquial, en pésimo estado de conservación, como a casa reitoral. Esa debeu de ser unha das xustificacións que tivo o Concello cambadés, que presidía na altura o avogado e prestamista Gregorio Arosa, para acordar en agosto de 1838 que se instruíse o expediente oportuno para proceder a trasladar a parroquia de Santa Mariña á antiga igrexa do convento franciscano. Como queira que o citado párroco e os seus patróns da Casa de Alba se resistían ao traslado, o antecitado Javier Zárate, unha vez aupado á alcaldía cambadesa fronte ao seu rival Gregorio Arosa, “ordenó, según se dice, destechar la iglesia de Santa Marina una noche, con lo cual el cura no pudo resistir más y la traslación de la parroquia se llevó a cabo en el año de 1841” (Cotarelo, 1932: 33-34).

Mentres a solicitude do predecesor de Pintos no xulgado cambadés agardaba cumprimento e estando xa o futuro autor de *A Gaita Gallega* incorporado no posto, resolveuse definitivamente o preito sobre a propiedade da antiga edificación conventual. Con data de 15 de xaneiro de 1841 o Concello reclamou a plena propiedade do edificio, “por cuanto ya tiene su aplicación a objetos de conocida utilidad pública, cuales son el de enseñanza primaria, cárcel regular para depósito de presos del partido judicial, sala de colegio electoral” e a Dirección xeral de Amortizacións “se lo concedió gratuitamente, en 28 de Agosto de 1842, para los fines a que ya estaba destinado” (Cotarelo, 1932: 33-34)^[57].

Por outra banda, conta Caamaño Bournacell (1933: 52-53) que en sesión de 18 de abril de 1842, a corporación municipal cambadesa, presidida por Luís José de Fraga, aprobou o derrubo de varios dos arcos e dun anaco da muralla que balizaban a praza de

---

[57] Mais o certo é que boa parte das pedras do primitivo convento aínda haberían de seguir usándose posteriormente en novas obras de urbanización do núcleo cambadés, concretamente nos muros e bancos do paseo da Calzada, no firme da chamada Costa do Convento, no muro da Alameda de San Tomé... O que aínda ficaba da antiga edificación foi destruído, segundo Cotarelo Valledor (1932: 36), entre 1868 e 1873, durante as alcaldías sucesivas de Antonio Caamaño, Ángel Landa e José González Briones.

Fefiñáns^[58], “dejando expedito y con toda libertad aquellos tránsitos”. Dirixiuse a tal fin, concedéndolle un prazo de quince días para efectuar o derrubo, ao mordomo apoderado da casa de Fefiñáns, Juan Antonio Ricoy. Este presentou alegacións contra o derrubo o día 28 de abril, mais a Corporación contestoulle o 2 de maio instándoo a “que procediese inmediatamente a la demolición, de lo contrario se encargaría de ello la Corporación”.

Así as cousas, o citado Ricoy presentou “demanda ante el Juez de 1ª Instancia” de Cambados, que Caamaño Bournacell (1933: 52, nota 1) identifica trabucadamente como Ricardo Bobo^[59], cando nese intre quen exerce como tal non é outro que Xoán Manuel Pintos, mais o Concello, invocando a lexislación vixente e as súas competencias en materia de ordenamento e policía urbanística, dirixiu por acordo tomado o 9 de xuño de 1842 unha certificación ao xuíz “para que se abstenga entorpecer la disposición adoptada acerca de las citadas murallas y arcos”.

Era entón dono do pazo de Fefiñáns Francisco Javier Losada Pardo de Figueiroa (1777-1847), desde 1839 VI Marqués de Figueiroa, VIII Vizconde de Fefiñáns, XII Conde de Maceda e VII Conde da Atalaia, casado desde 1814 con Joaquina Miranda Sebastián Gayoso, VI Condesa de San Román (Iglesias Baldonado, 2021: 70-72). Alén de participar na guerra contra as tropas napoleónicas en 1808, obtendo diversos ascensos por méritos no combate, tivera un papel moi relevante no intento de reprimir en Compostela o levantamento liberal de 1820, que deu paso ao chamado “Trienio Liberal”, razón pola que posteriormente recibiu diversas prebendas, recompensas e condecoracións por parte do monarca Fernando VII cando este reestabeleceu o rexime absolutista e inaugurou a chamada “Década Ominosa”. Cesado en todos os seus cargos a raíz do chamado “Motín de la Granja” (1836), pola súa notoria adhesión aos sectores máis inmovilistas, Francisco Javier Losada Pardo de Figueiroa apoiaría non obstante o levantamento de Espartero en 1840 contra a entón Rexente María Cristina.

Talvez fose esta última circunstancia, se cabe a nosa especulación sobre o particular, a que o levase a ordenarlle ao seu apoderado Ricoy que intentase obter o amparo do xuíz Pintos, próximo ao bando *ayacucho* nesa altura como xa sabemos, no seu particular preito co Concello liberal cambadés arredor do derrubamento ou non de varios dos arcos da praza de Fefiñáns. Mais o xuíz Pintos, *velis nolis*, respaldou finalmente os argumentos do Concello cunha sentenza á que, infelizmente, non hai hoxe por hoxe posibilidade de acceder.

---

[58] Unha moi plausíbel reconstrución aproximada do aspecto da praza de Fefiñáns a finais do século XVIII, realizada polo debuxante a artista Manuel Busto Magdalena, pode verse na monografía de Iglesias Baldonado (2021: 169).

[59] O citado Ricardo Bobo de la Torre, que xa exercía en Cambados en 1835 e que continuaba nese posto en 1837 auxiliado polo promotor fiscal Juan Vidal segundo o *Calendario Manual y Guía de Forasteros en Madrid para el año de 1837* (páx. 172), exerceu durante 1844 como xuíz en Bande, provincia de Ourense, e posteriormente aparece citado en diversas ocasións no *Boletín Oficial* desa provincia durante 1848 (véxanse núm. 18, 10 de febreiro e núm. 129, 26 de outubro) como xuíz de primeira instancia en Lalín.

Grazas ao traballo de Iglesias Baldonado (2021: 173), que cita como fonte o Libro de Actas da Deputación Provincial de Pontevedra^[60], sabemos que outro veciño de Cambados, Joaquín María Peña, xenro da propiedade dun edificio anexo a un dos arcos que se pretendía derrubar, Cayetana Álvarez, presentou ata dúas instancias queixándose dos presuntos perxuízos que ese derrubamento provocaría.

En realidade, arredor do espazo da praza de Fefiñáns cambadesa estíbese verificando nos primeiros compases do século XIX un proceso moi representativo das dinámicas socio-políticas de fondo dese período histórico. O adro da igrexa de San Bieito deixara de ser empregado para soterramentos en 1838, ano en que comezou a construción no camiño cara á Modia do novo cemiterio de Fefiñáns (Díaz Martínez & Fernández Rei, 2005: 15). E o propio espazo delimitado polos arcos obxecto de polémica viña sendo escenario desde moito tempo atrás (cítao Lucas Labrada na súa *Descripción económica del Reino de Galicia* como “opulento”) dun moi concorrido mercado semanal cada *cortafeira*, que xeraba os seus pingües beneficios aos donos do pazo en forma de *alcabalas*. De feito, o Concello cambadés tería que pagar arrendamento anual aos donos da praza ata o 31 de xaneiro de 1912, data en que a adquiriu definitivamente mediante compra a Miguel Gil Casares e Joaquina Armada Losada (Iglesias Baldonado, 2021: 174-175).

O Concello cambadés alegaba para proceder ao derrubo deses arcos que molestaban a entrada e saída de carros, monturas, xentes e xéneros (palla, leña, verduras...) con destino a ese mercado, mais no transcurso do preito patentizouse que outra das causas estribaba no feito de estaren os devanditos arcos “coronados de insignias de vasallaje que ya desapareció”, ou sexa, constituíren un signo do antigo poder aristocrático e nobiliario. Foi, pois, un afán de derrubo por razóns máis simbólicas e políticas do que propiamente urbanísticas, con evidente sacrificio dos valores relativos á arte e á arquitectura, ou o que é o mesmo, ao patrimonio histórico-cultural tal e como hoxe o entendemos.

Non deixaremos de advertir, nesta orde de cousas, sobre o acusado contraste entre esta resolución “antipatrimonial”, se se nos permite a expresión, que tomou o xuíz Pintos neste concreto preito cambadés arredor dos arcos da praza de Fefiñáns coa súa posterior defensa pública e literaria de diversos edificios, templos e fontes da súa Pontevedra natal fronte á desidia ou a piqueta destrutora dalgúns gobernantes, como deixan ben de manifesto moitas das notas coas que acompañou a reprodución en *A Gaita Gallega* do poema do xesuíta Hermenexildo Amoedo Carballo “Carme patrium sive Pontevedra” ou as súas propias composicións orixinais “Queixumes dunha fonte” (1857), en que protestou pola destrución da emblemática fonte da Ferraría, e “Antonio e Margarida” (1857), en que chorou o estado de ruína do convento de San Salvador de Lérez.

Dirimido en todo caso polo xuíz Pintos ese preito outorgando potestade ao Concello para derrubar eses arcos e parte da muralla en Fefiñáns, a Corporación cambadesa en-

---

[60] *Vide* https://atopo.depo.gal/Record/arc.ADP_SES_0000051871 [consultado por última vez o 31.12.2021].

cargou con data de 12 de setembro de 1842 que dous peritos, o canteiro Manuel Pereira e o carpinteiro José Padín, recoñecesen o lugar para calibraren a obra a realizar. O entón de novo alcalde Javier Zárate, con data de 10 de xaneiro de 1843 e secundado polos compañeiros de Corporación Vicente Caamaño, Ambrosio Fariña, Cipriano Vieytes, Juan Mª Caamaño e José Cándido Jiménez^[61], determinou proceder a “derribar el pasadizo de Fefiñanes”, dando así cumprimento ao acordo adoptado en setembro do ano anterior, mais aínda o 22 de abril de 1843 concedía ao apoderado Ricoy un novo prazo de quince días para que efectuase cos seus propios medios a operación. Caamaño Bournacell apostilou que “en la sesión del 15 de febrero de 1844 parece hacerse mención de los derribados arcos, sin que vuelva a hablarse más de ellos” e Iglesias Baldonado (2021: 169) acláranos que os arcos finalmente derrubados en 1843 foron dous: “O que atravesaba a actual Rúa Real e o que saía do adro da igrexa”, en dirección á Ribeira de Fefiñáns.

Foi a finais de 1844 cando apareceu asasinado na alameda de San Tomé o comandante da Milicia e alcalde Javier Zárate. Este crime xa non puido ser xulgado por Xoán Manuel Pintos, pois lémbrese que fora cesado como xuíz xa no mes de xullo dese ano, mais como queira que aínda non se trasladara a vivir a Pontevedra, tivo que ser testemuña e participe da conmoción que se debeu de experimentar na vila cambadesa diante de tan terríbel suceso. Segundo relatou Caamaño Bournacell (1957: 33), Zárate foi morto “a golpes de sacos terreros por maridos celadores de su honra”. Cotarelo Valledor (1932: 35, nota 2), pola súa banda, apuntou dúas hipóteses alternativas sobre os eventuais perpetradores dese crime:

Hallósele moribundo en ella [a Alameda de San Tomé] al amanecer del 10 de Diciembre de 1844; pero sin heridas visibles. Supúsose que le habrían golpeado con sacos de arena y sospechóse de los criados de Fefiñanes, por el derribo de los Arcos, y también de algún hermano o marido celoso, pues el difunto era demasiado atrevido con las mujeres.

Para Luís Rei (2020: 279), que fixo pé en diversos escritos inéditos sobre historia local de Joaquín Sánchez Peña, non cabe albergar a menor dúbida de que o asasinato de Zárate respondeu a “razóns políticas”, relacionadas directamente cos seus continuos enfrontamentos como conspicuo liberal que era contra determinados individuos do señorío e do clero da comarca e coa súa directa responsabilidade en asuntos xa amentados como o derrubamento dos arcos e parte da muralla do recinto de Fefiñáns ou o desmantelamento do tellado do templo de Santa Mariña para forzar que a sede parroquial se trasladase á antiga igrexa conventual franciscana.

---

[61] Vide Expediente de eleccións municipais. Cambados (1843), Arquivo da Deputación de Pontevedra, Sinatura 133/10. Accesíbel na Rede no enderezo https://atopo.depo.gal/Record/arc.ADP_0003440104 [consultado por última vez o 31.12.2021].

5.3. Unha providencia contra o criado dun comerciante e fomentador arousán

No *Boletín Oficial de la Provincia* de Ourense achamos inserto en marzo de 1843 o seguinte texto, que nos permite coñecer unha terceira actuación do xuíz Pintos en Cambados, neste caso propia dun caso dos que Villares Naveira (2011: 39) catalogaría como *violencias producidas por veciños*:

Juzgado de primera instancia de Cambados.

En causa criminal instruída en este juzgado contra Manuel Sánchez, criado que ha sido de D. Froilán Francisco Cobian, de Villagarcía, por maltratos á Josefa Fernández de la misma hechos el 9 de julio último por un buey de dicho Cobian y que conducía Sánchez, se ha dictado auto de sobresea en 31 de agosto siguiente, mancomunando en las costas procesales á los conductor y dueño de dicho animal; y habiéndose consultado con S. E. los señores de la audiencia territorial del reino por real auto de 29 de noviembre también último se han servido acordar: Que, entendiéndose además, condenados mancomunadamente Manuel Sánchez y D. Froilán Francisco Cobian en los gastos de curación de Josefa Fernández y dietas de los facultativos, se aprueba con las costas el auto dado por el Juez de Cambados en 31 de agosto de este año: para cuya notificación se libró la oportuna Certificación, y aunque tuvo lugar la del Cobian, no así pudo practicarse la del Sánchez por haberse ausentado sin conseguir averiguar su actual residencia; en vista de lo que y después de varias diligencias se proveyó auto con esta fecha, mandando notificar dichas providencias en estrados por rebeldía del Sánchez, y además la publicación en el Boletín oficial de la provincia para que llegue á noticia del sobredicho. Cambados marzo 2 de 1843. — Juan Manuel Pintos. = Por su, mandado, José Romero y Ocampo^[62].

Mandaba averiguar o xuíz, xa que logo, o paradoiro do criado Manuel Sánchez para que pagase a súa parte alícuota xunto co seu amo Froilán Francisco Cobián na reparación de danos e na asunción dos gastos xerados polos coidados médicos requiridos pola vítima Josefa Fernández, mancada por un boi que guiaba o tal Suárez e propiedade do tal Cobián.

Sabemos que ese Froilán Francisco, ademais de fomentador na Illa de Arousa e comerciante en Vilagarcía, estaba casado con Francisca Maqueira e ocupara algún cargo público a nivel provincial en 1836. En 1844, en *El Centinela de Galicia* recóllese a nova de que “en Villagarcía, hora de diez de la noche, se incendiaron dos casas situadas en la plaza de aquel pueblo, propias de don Froilán Francisco de Cobián, que habitaban dos comerciantes por arriendo”^[63]. E en varios boletíns oficiais da provincia da Coruña moi posteriores, concretamente de 1875, vemos o nome do fomentador arousán citado como

[62] Cf. *Boletín Oficial de la Provincia* de Ourense, núm. 33, 18 de marzo de 1843.

[63] Cf. *El Centinela de Galicia*, A Coruña, núm. 61, 20 de marzo de 1844.

comprador de fincas rústicas e de labradío en Cespón, Abanqueiro, Freixide e Boiro^[64] e como vendedor dunha casa a Ramón Hermo Cores, veciño de Abanqueiro^[65].

Desta intervención xudiciaria de Pintos cabe deducirmos que aplicaba con honesto rigor o principio da “igualdade de todos os cidadáns ante a lei” que proclamaban os novos códigos liberais, en acusado contraste co período histórico precedente do Antigo Rexime. A condena mancomunada a criado e amo, por unha banda, e o feito de que a vítima reparada fose muller, por outra, abonan a sensación de que o xuíz Pintos practicaba un sentido do deber no seu cargo inspirado polos máis nobres desexos de ecuanimidade e imparcialidade. Se reparamos, ademais, na índole dos casos anteriormente expostos, o da condena ao cura de Lores e o da resolución favorábel ao Concello cambadés no preito dos arcos da praza de Fefiñáns, parece poder concluírse igualmente que ao maxistrado Pintos non lle tremía a man para ditar resolucións desfavorábeis, se as cría de xustiza, nin contra representantes e intereses dos antigos estamentos privilexiados, señorío e clero, nin contra elementos da nova e rica burguesía emerxente.

5.4. Unha sentenza polo homicidio dun zapateiro en Dena (Meaño)

Finalmente, tamén grazas a un *Boletín Oficial de la Provincia* de Ourense de novembro de 1843 viñemos dar no coñecemento dunha cuarta actuación xudiciaria de Xoán Manuel Pintos en Cambados, neste caso correspondente ao que denominaríamos en termos actuais unha “orde de búsqueda e captura” contra os dous presuntos culpábeis da morte dun zapateiro de Noia residente en Dena (Meaño), cuxo cadáver apareceu nun monte da parroquia cambadesa de Castrelo:

En procedimiento criminal que estoy instruyendo sobre la aparición del cadáver de Domingo Garcia, zapatero de Noya residente en la parroquia de Santa Eulalia de Dena en el monte de Sesteirados, términos de Santa Cruz de Castrelo; dispuse el arresto de Manuel Lorenzo, de oficio cesterero, residente en la misma de Dena y oriundo de la de Santa Eulalia de Mondariz en el partido judicial de Puenteareas y el del zapatero llamado Tomas residente en la parroquia dicha de Santa Cruz de Castrelo, oriundo según se dice en la parroquia de Argalo en el de Noya, lo que no tuvo efecto por su ocultacion; he acordado dirigirme á los señores Gefes políticos de las cuatro provincias para que se sirvan procurar la captura de los sobredichos por los medios posibles, cuyas señales se insertan á continuación. Cambados noviembre 2 de 1843=- Juan Manuel Pintos.

Señales de Manuel Lorenzo. Estatura regular, edad 36 á 40 años, barba cerrada, pelo negro, no usa patilla y viste pantalón de chinchon, chaleco paño negro, chaqueta azul, sombrero de paño negro ordinario, gasta botas, lleva paraguas debajo del brazo.

Idem del zapatero Tomas. Estatura 5 piés, edad de 30 á 34 años, barba cerrada, sin patilla;

[64] Cf. *Boletín Oficial de la Provincia* da Coruña, 9 de setembro de 1875, p. 3.

[65] Cf. *Boletín Oficial de la Provincia* da Coruña, 8 de novembro de 1875, p. 3.

viste pantalon de estopa, chaqueta de paño pardo, gasta sombrero redondo de paño, lleva zapatos, chaleco negro^[66].

Pouco é o que podemos engadir á citación transcrita, como non sexa chamar a atención sobre a extracción dos inculminados, neste caso artesáns (un zapateiro e un cesteiro), co que se amplía aínda máis a gama de prototipos sociais (párrocos, señores dos pazos, fomentadores-comerciantes, criados...) sobre os que o xuíz Pintos se viu obrigado a exercer o seu cometido.

6. A cesantía de Pintos como xuíz de Cambados

Xoán Manuel Pintos ficou cesante como xuíz de Cambados a partir de xullo de 1844, con posterioridade á caída política do Rexente Espartero e coa chegada ao poder dos liberais *moderados*, liderados polo xeneral Narváez (Ríos Panisse, 2006: 12). A comezos dese mesmo ano aínda aparecía o nome de Pintos citado como titular do xulgado cambadés no *Guía de forasteros en Madrid* (páx. 163), na compañía de Juan Vidal Fraga como promotor fiscal.

Algún tempo despois do seu cesamento como xuíz, Xoán Manuel Pintos, que pasou a instalarse coa familia en Pontevedra e a vivir do exercicio da avogacía (Millán, 1975: 19), compuxo o poema “Soño que tuvo un home no ano 45 con motivo de haber lido a sesión de Córtes de 12 de marzo de aquel ano”, presente na Foliada 5ª de *A Gaita Gallega*, no que retrata unha imaxinaria xuntanza de xentes labregas chegadas de todo o país, ás que dirixe un discurso un vello petrucio que arremete contra os deputados *moderados* que propuxeron nas Cortes o incremento da carga foral (“una nona parte más de la renta actual”) para o campesiñado, como xeito de compensar a desaparición do dezmo:

[...] Ja sabedes homes
 Comenzou o vello
 As novas que corren
 Do mal que está prèto
 Subirnos os foros
 Matar os rendeiros
 Queren un[s] señores
 Que estan no...
 Señores de palla
 Señores lavercos
 Señores congorxos
 Dos nosos graneiros.

[66] Cf. *Boletín Oficial de la Provincia* de Ourense, núm. 135, 11 de novembro de 1843, p. 3.

Direivos os nomes
 Que deles me lembro
 V., Y.,
 C. è mais Q.,
 Con R.,
 T., P.,
 E mais C.
 Que fan oito...
 Son os que pediron
 O que dito deixo
 Por quitar os probes
 O seu pouco alento. [...]

A consulta do diario de sesións das Cortes correspondente a ese preciso día do 12 de marzo de 1845 permítenos poñer nomes a esas iniciais acusadoras dos deputados *moderados* polas catro circunscricións galegas propoñentes con data de 4 de febreiro de 1845 desa medida que constituía, no parecer expresado poeticamente por Pintos, un novo atentando socioeconómico contra as masas campesiñas do país.

Na nosa opinión, V. corresponde a Pedro Mª Fernández Villaverde González del Valle (1801-1855), ovetense de orixes, antigo gobernador civil de Pontevedra en 1835 e pai do futuro dirixente conservador Raimundo Fernández Villaverde; Y., a Manuel Yáñez Rivadeneira (1805-1872), señor do pazo de Antero en terras monfortinas; C. a Saturnino Calderón Collantes (1799-1864), de orixes cántabras; Q. a Manuel María Vázquez Queipo de Llano (1800-1859), natural de Samos, conde de Torre Novares de Quiroga; R. ao tudense Florencio Rodríguez Vaamonde (1807-1886); T. a Manuel Tutor Rodríguez, maxistrado e deputado por Bande; P. a José Ulloa Pimentel (1805-1876), alcalde do seu Lalín natal en 1835 e futuro presidente da Deputación pontevedresa en 1852; e, por último, C. a Juan Ferreira Caamaño Lemos (1803-1868), declarado inimigo de Espartero e gobernador civil de Lugo en 1844.

Na continuación do citado poema de Pintos, o vello petrucio impugnaba a lexitimidade do sistema foral aludindo á posición de abuso de forza que estaba na súa orixe e aconsellaba dirixir un memorial ao goberno, solicitar directamente o amparo da raíña Isabel II e consultar cun avogado recto e galego de nación, condicións que cumpría ao seu entender coma ninguén Miguel [García] Camba (?-1892), deputado progresista por Ourense nos comicios do 27 de febreiro de 1843 e irmán do antigo deputado das Constituíntes de 1837, ministro de Mariña, Comercio e Ultramar na Rexencia de Espartero entre 1841-1842 e capitán xeneral de Galiza en 1843 Andrés García Camba (1793-1861), monfortino de nacemento e destacado *ayacucho*:

Tamen será bô
 Mandar ao Goberno
 Un mamorialiño
 Con muito respeito
 Para que á Reiniña
 Ese anjo do ceo
 Nos sirva de amparo
 En tan duro apreto,
 A ver abogado
 Iremos en tempo
 Que nos dé ditame
 Que nos dé consello,
 Non sea virado
 Que sea muy reuto,
 E sobre de todo
 Que sea gallego,
 Como aquel de Camba
 Muy noble por certo
 Que ò chan de seus pais
 Demostralle apego...
 Todas as monteiras
 Subiron ao cêo,
 Viva don Miguel!
 As gentes dixeron.

Este poema testemuña claramente que non decaera a adscrición de Pintos á órbita política *ayacucha*, personificada neste caso nos irmáns García Camba, nos meses posteriores a ter sido vítima de cesantía como xuíz en Cambados.

Nesta orde de cousas, cómpre dicir que non hai a menor dúbida sobre o carácter de “represalia política” que o tal cesamento levou consigo, non só porque así o acredite unha solicitude posterior súa de recoñecemento en tal sentido, sobre a que volveremos liñas máis abaixo, senón tamén téndomos en conta as denuncias previas estampadas polo xornal liberal moderado *El Centinela de Galicia* e recollidas polo madrileño *El Católico* sobre o entusiasta apoio brindado ao partido esparterista nos comicios municipais por un número importante de elementos da xudicatura, en que seguramente debe ser incluído o poeta precursor. Sinalaba *El Centinela*, en concreto, á altura de marzo de 1844:

Esperamos que el gobierno tenga presente que en la elección de ayuntamientos han trabajado públicamente en Galicia por el partido revolucionario diez y siete promotores fiscales y algunos jueces. De este

hecho escandaloso deben tener noticia las autoridades y esperamos por tanto que procurarán aplicarle el condigno remedio^[67].

Parécenos escoitar algo parecido a unha queixa ou unha burla contra este tipo de destitucións con transfondo e causalidade política das que o propio Pintos foi vítima en Cambados, por máis que se tentasen mascarar desde o poder con apelos á vontade dos electores, nos versos do diálogo que manteñen Gaiteiro e Tamborileiro na 4ª foliada de *A Gaita Gallega* (1853):

Mira Pedro Lucas
 Que me tes muy cheo
 Cun-has raposadas
 Do que è golpe vello.
 E ja digo fora
 Te hei de botar penso
 E deixar en vaco
 Teu valente emprego
 E cando tal faga
 Para concedelo
 Farei un rechamo
 Constitucioneiro
 Darei esa nova
 Nun papel impreso
 Con letras de molde
 Como as que estas vendo
 E direi a todos
 Grandes e pequenos
 Que será por votos
 Meu tamborileiro,
 E o que mais recolla
 Mas que fora cego
 Cos ollos fechados
 Doulle o teu emprego. [...]
 A ti que che importa
 Probe cirineo
 Con que ben non toque
 Meu tamborileiro?
 So te bôto fora

---

[67] Cf. *El Católico*, Madrid, nº 1.467, 21 de marzo de 1844, p. 8.

E a eleucion procedo
 Terás que calare
 E morder nos dedos.

Desde logo, coidamos que Pintos debeu de ficar bastante “escaldado”, mesmo poderíamos dicir “doído”, da súa relativamente breve experiencia como xuíz en terras cambadas, non só polo discrecional e arbitrario da súa destitución e pola inxusta rectificación por instancias superiores dalgunha das sentenzas que ditara, que tamén, senón porque desde esa atalaia privilexiada puido fitar a inxente cantidade de defectos e perversidades da condición humana presentes en todo tipo de estamentos sociais e porque asistiu en primeira liña, ademais, á constatación de que mesmo entre os servidores do Estado e da Xustiza non faltaban exemplos de flagrante indolencia, incapacidade, corrupción e sometemento a espúreos intereses. E iso sen contarmos, como oportunamente nos teñen advertido moitos estudosos da súa figura (Alonso Montero, Rosario Álvarez, M^a do Carmo Cozinha, García Negro, Hermida Gulías, Aurora Marco, Mariño Paz, Xove Ferreiro...), a rotunda queixa que suscitaría nel o maltrato, menosprezo e marxinação do idioma propio de Galiza nas instancias xudiciarias, burocráticas, administrativas e políticas desa época. O galego, infelizmente, era daquela un idioma que, como o propio Pintos denunciou nos seus versos, non usaban “para leis, nin escrituras, / nas oficinas, nin tempos, / nin poñen declaracións, / nin estenden testamentos”...

Dese “mal sabor” de boca profesional que o seu paso polo xulgado de Cambados lle supuxo deixou Pintos algún indicio na súa obra poética posterior. Nun fragmento da 2ª Foliada de *A Gaita Gallega* escoitamos como un labrego, de nome Antón de Figueirido, lle di ao Gaiteiro “que eres ti mais argallante / que os abogados dos preitos”. Nesa mesma composición, o citado Antón de Figueirido describe a inxusta e terríbel presión impositiva e fiscal a que é sometido o campesiñado pobre galego e como o aparello de xustiza contribúe a esa opresión:

E si un quer por non ter sal
 A lavadura dos cerdos
 Facer con auga de mar,
 Ármase un gordo proceso
 Como os libros que misales
 Lles chaman por alá os cregos,
 E po las costas da causa
 Acaban cun vinculeiro.

Esa segunda foliada acolle tamén versos críticos cos funcionarios “enchufados”, versos que aparecen postos en boca dun mestre de aldea que advirte aos seus pupilos:

Quen queira conocer o sèu veciño
 Mandiño lle dará e veralle o dente.
 Quen nunca pan colleu nin colleu viño
 Si alguen llo da sin dor todo sachado
 Parezlle que ja è del todo o camiño.
 E si ten padriño home do Estado
 Inda mais que non saiba presinarse
 Terano à forza todos por letrado.
 O saber e a virtude è mala seña
 Para medrar, e solo de memoria
 Podrá gozar aquel que a tal se aveña. [...].

Do mesmo xeito, o cura protagonista do poema “A usura”, incluído sen sinatura en *Misterios de Pontevedra* (1845) e reproducido logo, como no seu día xa advertiron Rafael Chacón (1984: 496) e Dobarro Paz (2003: 44-45), na Foliada 5ª de *A Gaita Gallega* (1853), lanza no seu sermón a seguinte acusación contra a corrupción xudicial

[...] Que importa a ley humana ni a divina
 Contra esa praga que a probeza aumenta?
 Si ja no hay fe de Cristo na doutrina
 Si todo está no mundo ja de venta?
 Que vayan dar a queixa ò tribunal
 Os que pagaron un-ha enorme usura
 Que aunque o juez conoza certo o mal
 Faran as costas bo remedio e cura.
 O recibiño ja estará amañado,
 Ou ben testigos que non viron nada,
 E probaran que solo o emprestado
 Se recramou por deuda retrasada.

Na Foliada 7ª, o Gaiteiro sinálalle a Pedro Lucas: “Mira Pedro agora que falas de eso dígoche que seique val mais estar dez anos nun bó presidio que dez dias nesa cadea de Pontevedra, nese edificio triste, feo, cheirento, apestado, obscuro, inmundo que mais ben pode chamarse cortello ou tobo para feras que non casa para ter os homes”. Un cantar de cego retrata a seguir en verso as penosas condicións do citado centro penitenciario pontevedrés, entre as que salientaremos nós, entre outras moitas sinaladas polo poeta, dúas: a falta de atención espiritual aos penados

Nin que milagre si non van a misa
 Nin tan siquera oyen un sermon

Nin hay alí migalla de divisa
De Religion!

e a lentitude da xustiza á hora de resolver os casos dos presos preventivos, obrigados a

[...] padecer un ano dous ou tres
Mentres a causa vai no tribunal,
Que muitas veces so lle pon un mes
De pena tal.

En definitiva, como sinalou no seu momento Villares Naveira (2011-50), Xoán Manuel Pintos deitou nas foliadas 2ª e 7ª da súa *A Gaita Gallega* “unha diagnose da situación penitenciaria e carceraria pontevedresa en particular e da administración de Xustiza en xeral que son tributarias da ideoloxía progresista e liberal”.

7. Un breve reingreso no funcionariado xudicial

Resulta ben significativo que fose precisamente coa volta ao poder dos *progresistas*, logo da “Vicalvarada” (28 de xuño de 1854), cando Xoán Manuel Pintos recuperou un posto no aparello de xustiza, neste caso o de promotor fiscal no xulgado de 1ª instancia de Pontevedra, na compañía do xuíz Juan Salaberri^[68].

No período inmediatamente precedente a esta restitución do Pintos funcionario, o poeta deu mostras dun activismo público que patentiza dalgún xeito a súa participación no clima de efervescencia que desembocou na citada “Vicalvarada”. Repárese en que foi ao longo de 1853 cando se produciu a edición sucesiva das “foliadas” da súa *A Gaita Gallega*, cando resultou designado para recoller e centralizar os fondos da colecta que se puxo en marcha na cidade do Lérez para socorrer as multitudes do rural afectadas pola pobreza nese fatídico “ano da fame”^[69] e cando foi contratado, concretamente no mes de novembro, como profesor interino substituto de Latinidade e Humanidades no Instituto Provincial.

Tamén é relevante que fose nese intre, como xa adiantamos, cando Pintos se atreveu a solicitar a acollida ao disposto na lei de 26 de xullo de 1855 para o recoñecemento, a efectos de cálculo dos dereitos pasivos e clasificación funcional, do seu carácter de “cesante” por motivos políticos en 1844. O *Diario Oficial de Avisos*, de Madrid, recolle mención a Xoán Manuel Pintos, efectivamente, como un dos moitos individuos que

[68] Cf. *Guía de forasteros en Madrid para 1856*, p. 357.

[69] Dan nova de que Pintos desempeñou ese cometido filantrópico xornais como *La Nación*, Madrid, nº 1.549, 8 de xuño de 1853, p. 3 e *El Clamor Público*, Madrid, 9 de xuño de 1853, p. 3.

fueron separados del servicio ó hicieron dimisión de sus destinos, por motivos pura y exclusivamente políticos, desde 20 de mayo de 1843 hasta fin de junio de 1854, y que durante los once años hayan permanecido en situación pasiva sin haber solicitado ni obtenido comisión, destino ó cualquier otro cargo público lucrativo.

A condición de solicitante do citado recoñecemento por parte de Xoán Manuel Pintos testemuñábase en varios dos números do citado *Diario Oficial de Avisos*^[70] correspondentes ao mes de decembro de 1855. Canda el achamos outros individuos vinculados con Galiza, entre os que paga a pena amentar Fernando Lamas, xuíz de 1ª instancia en Muros; José Sierra y Duque, promotor fiscal en Muros en 1843; Luís Antonio Roda, escribán 1º de secretaría, tamén en Muros; Vicente Alsina, que fora xefe político (=gobernador civil) na Coruña; Francisco Rodríguez de Ulloa, promotor fiscal en Carballo; Antonio García de la Torre, oficial 3º da contaduría de bens nacionais na Coruña; Américo Tomasi, oficial 1º de rendas de Ferrol; Antonio Amandi, oficial 6º e arquivero da contaduría de Ourense; Vicente Moscoso, tesoureiro de rendas da provincia de Lugo; Agustín Fernández Chicarro, tamén tesoureiro de rendas en Lugo e, por último, Francisco García Barrós, oficial tesoureiro de rendas en Pontevedra^[71].

Pouco lle duraría, porén, a satisfacción, pois ficou cesante novamente dese posto de promotor fiscal da Audiencia pontevedresa en setembro de 1856. En carta a Antonio de la Iglesia datada en 23 de setembro de 1857 desafogaba o poeta: “Supongo que sabrá V. que hace un año que estoy [sic] cesante con el item de doce hijos” (*apud* Ríos Panisse, 2006: 12).

Velaí, probablemente, unha das causas do fracaso de Pintos no seu intento de completar en 1857, cunha segunda setena de foliadas, as xa publicadas en Pontevedra durante 1853, baixo o título de *A Gaita Gallega*, e mais as oito páxinas da “Foliada 1ª” impresas en 1854.

8. A xeito de coda: interrogantes aínda sen despexar

Desde o seu cesamento como xuíz en Cambados en 1844 ata o seu breve reingreso no funcionariado xudiciario como promotor fiscal entre 1854-1856 sucederán acontecementos políticos de enorme transcendencia tanto en España como na Galiza, mais o certo é que aínda é hoxe o día que non temos respostas enteiramente satisfactorias para algúns dos interrogantes que eses acontecementos nos colocan, ollados desde o prisma particular da traxectoria e pensamento de Xoán Manuel Pintos.

O máis desconcertante e ao mesmo tempo retador deses interrogantes é, desde logo, qué aconteceu con el durante a bautizada polo rexionalista Francisco Tettamancy como

[70] Concretamente nos correspondentes aos días 26, 27, 28 e 29 de decembro de 1855.

[71] Cf. *Diario Oficial de Avisos*, Madrid, núm. 783, 26 de decembro de 1855.

“revolución galega de 1846”, a do Provincialismo. Por máis que estudosos como Hermida Gulías (2011), Beramendi (2011) ou Francisco Rodríguez (2011), entre outros, identifiquen o pensamento de Pintos como próximo ou mesmo partícipe dese primeiro movemento politicamente galeguista do século XIX, resulta imposible esquivar feitos obxectivos, xa sinalados pertinentemente no seu día por Barreiro Fernández (2011: 85), como que Pintos non colaborou con ningún dos cabezallos de prensa afectos a ese movemento (*El Idólatra de Galicia, El Iris de Galicia, El Emancipador Gallego, El Recreo Compostelano, El Porvenir...*) ou que non apareceu citado entre os centenares de elementos da sociedade civil galega (entre eles Faraldo, Añón, Rúa Figueroa, o seu propio cuñado Xosé Bieito Amado...) que foron vítimas dunha ou outra forma da represión subseguinte á derrota de Solís en Cacheiras.

Non menos relevante é considerar que en toda a nutrida obra lírica producida posteriormente por Pintos non haxa a máis mínima referencia a eses tráxicos acontecementos, xa non digamos homenaxe ou reivindicación dos “mártires de Carral”.

O poema “A Galicia”, probabelmente composto con mentes de participar no certame dos Xogos Florais coruñeses auspiciados por López Cortón e publicado da man de Antonio de la Iglesia no número 23 da coruñesa *Galicia. Revista Universal de este Reino* o 1 de setembro de 1861, inclúe algúns versos que amosan ata que punto o Xoán M. Pintos desa época estaba distante das formulacións rebeldes contra o deseño político-administrativo do estado liberal centralista español que comezaba a formular o denominado “Segundo Provincialismo” ou “Protorreixionalismo” galego, pois a esixencia dun mellor trato por parte dos gobernos centrais cara a Galiza fundaméntase nos versos do poeta nunha presunta proverbial lealdade, fidelidade e obediencia perpetua da nosa Terra ao Altar católico e ao Trono (citamos por Millán, 1975: 52):

Un povo que é leal e virtuoso,
 humilde e obediente á autoridade,
 que ós Reis probado ten fidelidade
 e que máis que ningún é relixioso,
 que no perigo acorre valeroso
 á defensa da Patria e máis da Fé,
 merece que o Goberno que tal ve
 non se lle amostre nunca riguroso.

A mesma mensaxe de confianza no *statu quo* español, submisión e renuncia á emancipación política fórmulaa o poeta no poema “A Cuba”, que veu lume na revista viguesa *La Caridad* o 16 de abril de 1872, desta volta a respecto das ansias proclamadas polos *mambises* liderados por Carlos María de Céspedes en 1868 mediante o chamado “Grito de Yara”. O desexo que Pintos expresa é, en definitiva (citamos por Ríos Panisse, 2006: 477),

Que flamee alegremente
 encarnada e amarela,
 nese Morro prominente
 da Habana, perpetuamente,
 a bandeira de Castela.

Membro Xoán Manuel Pintos da redacción do xornal pontevedrés *La Perseverancia* (1859), convén anotar que no artigo-editorial do seu segundo número (6 de marzo) o tamén redactor e profesor de matemáticas no Instituto provincial Evaristo Antonio Mosquera (1834-1894), a propósito da situación de atraso xeral do noso país, destacou “que un fanático espírito de provincialismo no nos guía en nuestras apreciaciones” [subliñado noso], engadindo que “cansados estamos ya de oír los lúgubres lamentos, los ayes lastimeros que exhalan sobre su suerte [a de Galiza] algunos de nuestros compatriotas”.

No mesmo sentido, debemos chamar a atención tamén sobre as reiteradas mostras de adhesión do Pintos poeta á institución monárquica e á persoa que a encarnaba entón. Co gallo do nacemento da primeira filla da raíña Isabel II, Xoán Manuel Pintos compuxo unha poesía de tipo áulico publicada o 25 de decembro de 1851 e logo reproducida na 5ª Foliada de *A Gaita Gallega* que non deixa lugar a dúbidas sobre a súa adscrición aos seareiros da monarquía borbónica nun instante histórico en que comezaban xa a lumbrigar politicamente sectores democráticos e republicanos que cuestionaban a institución, entre os que cabe citar individualidades como o galego Eduardo Chao.... Algúns versos son ben explícitos:

Ese pedazo da Reina
 Das entrañas de Isabel
 E un cravo forte no trono
 Que Dios quixo botar nel [...]
 Que esa penliña de España
 Non ten afellas porque
 Miña joya temer tirrias
 De virados na sua fe.
 E si alguns desaconsellados
 Mal contentos inda están
 Ela por mal que lle queiran
 Nunca asañada a verán. [...]
 Atemperen os calados
 Inimigos a axexar
 As iras de vingatibles
 E saiban quedos quedar. [...]
 Dios nos libre de ambiciosos

Que primeiros queren ser
 En todo, e non estan contentos
 Sinon có que cada un quer.
 Pidámoslle a Dios que sea
 Para España este nadal
 De fertuna e paz comenzo
 E acabo de todo mal. [...]
 E eses nomes de bandadas
 Jurar todos esquencer,
 E que tan sò ô de leales
 Españoles han de ter. [...]
 E paz nos mande a nosoutros
 Sosego justicia union,
 Fartura amor lealdade
 Moralidad e religion.

Na mesma 5ª Foliada de *A Gaita Gallega* reproducécese o poema “Os labregos de Pontevedra á Reina de España”, que xa se publicara o 21 de febreiro de 1852 e que xira arredor da rotunda condena do atentado do cura Merino contra Isabel II:

Señora terrible e atroz foi o feito,
 E non temos mentes de haber tirria tal
 Na España, que man regicida no peito
 De Reina inocente cravase un puñal. [...]
 Reinade señora un cento de anos
 Que Dios vos da sinos de predileucion.
 Nosoutros gallegos e vellos cristianos
 Así llo pedimos na nosa oracion.

Convén non perder de vista que estas poesías de “entusiasmo isabelino” por parte de Pintos coinciden no ton e no fondo ideolóxico con outros poemas áulicos do tamén “precursor” das nosas letras Vicente Turnes (Dobarro Paz, 2000: 206), mais contrastan, certamente, co poema que Alberto Camino escribiu e seguramente non chegou a imprimir en 1846 co gallo da voda da raíña Isabel co seu curmán Francisco Mª de Asís de Borbón, duque de Cádiz. Como revelou no seu día Dobarro Paz (2004), Camino quéixase nel dos “deputados / que aprobaron tal unión, / que aprobaron tanto roubo / ou tanta contribución” e vaticina que “o labrador como sempre / este pato ha de pagar”.

De 1858, en fin, é o poema de Pintos “Os labregos de Galicia á reina de España Doña Isabel II”, publicado en *El País* de Pontevedra (núm. 87) o 2 de setembro. Estando como estaba entón conxurado o perigo “carlista”, após o fracaso de sucesivas intentonas levadas

a cabo polo Conde de Montemolín e os seus escasos seguidores, e pasado xa o “bienio esparterista” (xuño de 1854- xullo de 56) que seguira á “Vicalvarada”, ¿a que responde ese especie de culto isabelino do noso poeta, xusto no instante histórico en que os continuos escándalos de alcoba da monarca e as reiteradas mostras de incompetencia, arbitrariedade e corrupción que marcan o seu reinado abriran xa decididamente en determinados sectores da sociedade, os de credo social e político máis avanzado precisamente, consciencia sobre a necesidade dunha profunda mudanza que tamén tocase o Trono, mudanza que cobrou visos de realidade coa revolución *Setembrina* de 1868?

Mudando de terzo, cómpre preguntarse tamén por que se concentrou nos anos 1857, 1858 e 1859, xusto despois do “bienio esparterista”, gobernante xa a moderada Unión Liberal de O'Donnell, a edición por parte de Pintos en xornais de A Coruña, Pontevedra ou Vigo como *El Fomento de Galicia*, *El País*, *La Perseverancia* e *El Miño* dun bo feixe de textos literarios, entre os que figuran as églogas “Antonio e Margarida”, “Xacinto e Catriña” e “Delores e Alexandre”, os sonetos “A Sarmiento” e mais “Cando te vexo nesa cruz pendente”, os poemas “O reiseñor”, “Os nenos” e “No seimento da fermosa filla de don Domingo Lareu”, a “Contestación á epístola de Alberto Camino” ou os “Contos da aldea que parecen historias da vila ou historias da vila que parecen contos da aldea”. Se cadra estaba intentando reivindicar un posto ao sol no panorama literario galego despois de que Murguía dixese del nas planas de *El Museo Universal* (1858) que abundaba

para saber el poco aprecio que él daba á su libro [*A Gaita Gallega*] bajo el aspecto literario, tener en cuenta que lo ha publicado bajo el anónimo, como fruto de los momentos de ocio que sus ocupaciones le dejan libre, nunca como la obra de un literato entregado por completo al estudio.

Nesta mesma perspectiva cabe tamén que nos interroguemos sobre as razóns de que non presentase finalmente o seu poema “A Galicia” ao certame coruñés de 1861 e sobre se enchería as súas expectativas de recoñecemento como “pioneiro” das letras galegas a escolma de oito textos da súa autoría presente no mosaico poético do *Álbum de la Caridad* (A Coruña, 1862), formada por “Cristus”, “Á Galicia”, “A Pontevedra”, “O gaitero”, “Viva Galicia”, “Os birbirichos e os birbiricheiros”, “O achadizo” e “A nai do achadizo”.

Igualmente lexítimo é cuestionarmos ata que punto a edición dos *Cantares gallegos* rosalianos en 1863 non suporía para el a (dolorosa) constatación de que unha nova xeración ocupaba o primeiro plano da produción poética galega facendo evidente, literariamente falando, que o sol estaba a lle pasar definitivamente pola porta...

E merece detida reflexión tamén a hipótese barallada por Ríos Panisse (2006: 46-47) sobre as causas do desencontro de Pintos coa segunda promoción provincialista en xeral e con Manuel Murguía en particular, neste último caso fose porque aquel non recoñecese o papel coautorial do poeta nos *Misterios de Pontevedra* na entrada dedicada a Xosé B. Amado no seu *Diccionario de Escritores Gallegos* (1862), fose porque omitiu o seu nome

e ocultou a súa axuda no breve glosario que acompañou a primeira edición dos *Cantares Gallegos* (1863) rosalianos.

Despois de levar residindo na vila do Lérez ininterrompidamente máis de quince anos, con notoria participación na súa vida social, cultural, literaria e xornalística^[72] e chegando a exercer entre 1860-1861 o relevante posto no seu ámbito profesional de decano do colexio de avogados pontevedrés, ¿que poderosas razóns, alén dunha eventual mellora de ingresos económicos, poden explicar ese un tanto extemporáneo traslado a Vigo en maio de 1862, conseguido en virtude dun real decreto do Ministerio de Graza e Xustiza de 19 de decembro de 1861, para exercer como rexistrador da propiedade^[73] e o seu apagamento case total canto á participación na esfera pública a partir de entón e ata o seu pasamento na propia cidade olívica o 30 de xuño de 1876, logo dun ataque de apoplexía?

Do mesmo xeito, por que se produce logo da *Gloriosa* de setembro de 1868, que abriu como nunca antes na España decimonónica a espita da liberdade de prensa, expresión e opinión, un silencio case absoluto pola súa parte, só roto coa reprodución esporádica nas revistas *La Caridad* e *El Desengaño* e no xornal *Faro de Vigo* dalgúns poemas seus, practicamente todos xa anteriormente éditos?

Ignoramos, en fin, como recibiu ese Pintos próximo á ancianidade no seu foro interno nin como repercutiron no seu quefacer profesional ou na súa actividade literaria fenómenos políticos moi relevantes do período 1868-1874, como a *revolución setembrina* (a pesar de que o seu cuñado Xosé Bieito Amado foi presidente da Xunta Revolucionaria de Pontevedra), a conseguinte caída de Isabel II, o período de Amadeo de Savoia como rei, a proclamación da 1ª República, o golpe de estado do xeneral Pavía e o proceso de Restauración borbónica na persoa de Alfonso XII, con Cánovas del Castillo como *factótum*.

Interrogantes e máis interrogantes que, á espera de respostas, poñen ben ás claras que fica aínda moito por investigar, coñecer e matizar sobre a traxectoria e a evolución ideolóxica deste poeta do que nas liñas precedentes trouxemos á luz, agardamos que con suficiente rigor e amenidade, algunhas intervencións como xuíz nos anos cambadeses da súa biografía.

[72] Pintos figurou xa en 1848 como contador na directiva do Liceo Casino pontevedrés que presidía o entón xefe político provincial Francisco Páez de la Cadena e da que facía parte tamén Xoán Cuveiro Piñol, como secretario (Millán, 1975: 19). Non sería estraño que o poema “Consellos da Tía Fuca á súa sobriña”, que viu lume no xornal pontevedrés *El País* unha década despois (núm. 24, 24 de xaneiro de 1858, pp. 3-4), estivese relacionado coa concorrencia de Pintos ás actividades lúdicas e festivas desa emblemática entidade recreativa. Por outra banda, Pintos fixo parte da Comisión Provincial de Instrucción Primaria de Pontevedra desde agosto de 1854 a xaneiro de 1855 e foi igualmente redactor e colaborador de varios xornais pontevedreses na década de 50 decimonona como *La Constancia* (1856), o xa citado *El País* (1858) e *La Perseverancia* (1859).

[73] Cf. *La Correspondencia de España*, Madrid, núm. 1.287, 20 de decembro de 1861, p. 4; *El Pensamiento Español*, Madrid, 21 de decembro de 1861, p. 4 e *La Discusión*, Madrid, 22 de decembro de 1861, p. 3. Debe saberse que na mesma quenda de nomeamentos Vicente Mª Brañas Balseca, pai do futuro líder rexionalista Alfredo Brañas, foi designado rexistrador da propiedade en Cambados.

En último caso, non albergamos a menor dúbida de que o autor de *A Gaita Gallega* resultará decote unha fonte tan privilexiada como rica para mellor coñecermos a historia política, relixiosa, cultural e literaria do noso país durante o tan conflictivo como apaixonante século XIX.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ABILLEIRA SANMARTÍN, X. & ACUÑA TRABAZO, A. (2010): “Paseo físico e textual pola Pontevedra de Xoán Manuel Pintos”, en *Revista de Investigación en Educación*, Universidade de Vigo, núm. 8, pp. 73-82.
- ABILLEIRA SANMARTÍN, X. (2020): *O legado clásico na nosa cultura. Unha mirada desde Pontevedra*, Cangas: Morgante Edicións, especialmente pp. 113-123.
- ACUÑA, Ana (2013): “Os achadizos, ou da arquíña, e os fillos de solteira. A orfandade en Xoán Manuel Pintos, Rosalía de Castro e nas enquisas sobre o galego falado de Xesús Alonso Montero”, en *Cadernos Ramón Piñeiro XXVI. Rosalía na cobiza do lonxe*, Santiago: C.I.R.P., pp. 13-22.
- ALONSO MONTERO, X. (2015): “De Pintos: sobre un heterónimo (O Gaiteiro) e outras cousas”, en *Boletín da Real Academia Galega*, A Coruña, núm. 375, pp. 267-277.
- ÁLVAREZ, Rosario (2015): “Xoán Manuel Pintos: eloxio e vindicación da lingua galega”, en *Boletín da Real Academia Galega*, A Coruña, núm. 375, pp. 257-262.

- ÁLVAREZ BLANCO, R. & XOVE FERREIRO, X. (2000): “Contribución ó estudio do léxico de J. M. Pintos”, en RODRÍGUEZ, José Luís (ed.): *Estudos dedicados a Ricardo Carvalho Calero*. [Santiago de Compostela]: Parlamento de Galicia: Universidade de Santiago de Compostela, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, Vol. 1, pp. 369-409.
- ANGUEIRA, Anxo (2011): “Pintos, precursor entre os precursores”, en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 103-116. Edición dixital en *poesiagallega.org*. *Arquivo de poéticas contemporáneas na cultura* (<http://www.poesiagallega.org/arquivo/ficha/f/1006>).
- AXEITOS AGRELO, X. L. (2015): “O Sarmiento exhumado por Pintos, precursor do rexurdir de Galicia”, en *Boletín da Real Academia Galega*, A Coruña, núm. 375, pp. 253-256.
- BADA, Manuel (1858): “Sección Literaria”, *El Fomento de Galicia*, A Coruña, núm. 19, 28 de marzo, p. 3.
- BARREIRO FERNÁNDEZ, Xosé R. (1977): *El levantamiento de 1846 y el nacimiento del galleguismo*, Santiago: Ed. Pico Sacro.
- _____ (2011): “Pintos no seu tempo histórico”, en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 77-86.
- _____ (2012): *Murguía*, Vigo: Ed. Galaxia, col. Grandes biografías 1.
- _____ (2015): “A primeira formulación teórica do galeguismo”, en *Boletín da Real Academia Galega*, A Coruña, núm. 375, pp. 263-265.
- BERAMENDI, Justo G. (2007): *De Provincia a Nación*, Vigo: Eds. Xerais.
- _____ (2011): “O contexto político e ideolóxico de Xoán Manuel Pintos”, en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 63-75.
- CAAMAÑO BOURNACELL, J. (1933): *Cambados a la luz de la Historia*, Santiago: Imprenta Paredes.
- _____ (1957): *Cambados y el Valle del Salnés (la margen izquierda de la ría de Arosa)*. *Guía histórico-turística*, Madrid: Tipografía Flórez.
- CABANILLAS, Ramón (1959): “A laboura de avantora”, *Vieiros*, México, nº 1.
- CANCELA MONTES, B. & CANCELA MONTES, A. (2013): *La saga Courtier en Galicia. La evolución del músico decimonónico*, Compostela: Consorcio de Santiago / Alvarellos Editora.
- CARBALLO CALERO, Ricardo (1981): *Historia da literatura galega contemporánea (1808-1936)*, Vigo: Editorial Galaxia, 3ª edición.
- COTARELO VALLEDOR, A. (1932): *El convento de Cambados (Noticias históricas)*, Vich: Editorial Seráfica.

- COUCEIRO FREIJOMIL, A. (1951-1954): *Diccionario bio-bibliográfico de escritores gallegos* (3 volumes), Santiago: Ed. Bibliófilos Gallegos.
- COZINHA COZINHA, M^a do C. (1992): “Joám Manuel Pintos e o seu compromiso com a lingua galega”, en HENRÍQUEZ SALIDO (ed.) (1992): *Actas do III Congreso Internacional da Língua galego-portuguesa na Galiza*, Ourense: AGAL, pp. 101-111.
- CHACÓN, Rafael (1983): “Contribución á bibliografía de J. M. Pintos”, *Grial*, Vigo, nº 82, pp. 495-498.
- _____ (1984): “De novo sobre bibliografía de Pintos e Pondal”, *Grial*, Vigo, nº 84, pp. 227-237.
- DÍAZ MARTÍNEZ, C. & FERNÁNDEZ REI, F. (2005): *A memoria de Cambados. Álbum de postais*, Vigo: Eds. Xerais.
- DOBARRO PAZ, X. M^a (1995): “Inventario da produción lírica do primeiro rexurdimento (1840-1863)”, en *Anuario de Estudios Literarios Galegos 1994*, Vigo: Ed. Galaxia, pp. 51-65.
- _____ (2000): “Vicente Turnes e a poesía áulica”, en RODRÍGUEZ, J. L. (2000): *Estudios dedicados a Ricardo Carvalho Calero. Tomo II. Literatura. Miscelánea*, Santiago: Parlamento de Galicia / USC, pp. 205-212.
- _____ (2003): “Pintos Villar, X. M.” na *Gran Enciclopedia Galega Silverio Cañada*, Tomo 36, El Progreso/ Diario de Pontevedra, pp. 44-45.
- _____ (2004): “De vodas reais e o levantamento de 1846: un poema inédito de Alberto Camino”, en ÁLVAREZ, R. & SANTAMARINA, A. (eds.) (2004): *(Dis)cursos da escrita. Estudos de filoloxía galega ofrecidos en memoria de Fernando R. Tato Plaza*, A Coruña, Fundación Barrié de la Maza, pp. 111-122.
- GARCÍA NEGRO, M^a do P. (2011): “Xoán Manuel Pintos: notario sociolingüístico, cronista do momento histórico”, en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 297-317.
- GONZÁLEZ LÓPEZ, E. (1985): *De Espartero a la Revolución Gallega de 1846: la buena y mala fortuna del progresismo gallego*, Sada: Eds. do Castro.
- HERMIDA GULÍAS, C. (1992): *Os precursores da normalización. Defensa e reivindicación da lingua galega no Rexurdimento (1840-1891)*, Vigo. Eds. Xerais, Col. Universitaria.
- _____ (2002): “Introdución”, en PINTOS, X. M. (2002): *A gaita gallega*, Vigo: Eds. Xerais, Biblioteca das Letras Galegas.
- _____ (2010): “O primeiro poema en galego (1842) de Xoán Manuel Pintos”, *A Trabe de Ouro: publicación galega de pensamento crítico*, núm. 82, pp. 119-123.
- _____ (2011): “Xoán Manuel Pintos. A alborada do Rexurdimento”, en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 15-27.

- IGLESIAS BALDONEDO, Maribel (2021): *O pazo de Fefiñás. Historia e Arte*, Cambados: Asociación de Amig@s de Fefiñás.
- ÍNSUA, Emilio Xosé (2013a): “Encadramento e singularidade de Nicomedes Pastor Díaz na literatura galega do seu tempo”, en VV.AA. (2013): *‘O resplandor primeiro’. Estudos en homenaxe a Nicomedes Pastor Díaz*, A Coruña: Real Academia Galega. Sección de Historia.
- _____ (2014): “Encontrado un terceiro poema en galego de Pastor Díaz”, *Heraldo de Vivero*, Viveiro, 31 de xaneiro.
- _____ (2017): *O escritor viveirense Xoán Pla Zubiri (1874-1936)*. 2 tomos, Viveiro: Biblioteca Emilio Antonio Ínsua García de Estudos Viveirenses.
- _____ (2018): “Notas sobre a figura do celeirés Vicente Manuel Cociña, heroe do liberalismo no século XIX (I e II)”, *Heraldo de Vivero*, Viveiro, 27 de xullo e 10 de agosto.
- LANDÍN TOBÍO, P. (1949): *De mi viejo carnet. Crónicas retrospectivas de Pontevedra y su provincia*, Pontevedra: Gráficas Torres.
- LÓPEZ BARJA DE QUIROGA *et alii* (1988): *Códigos Penales Españoles. Recopilación y concordancias*, Madrid: Akal Ed.
- LÓPEZ DE GUEREÑU POLÁN, L. (2002): “Historia Contemporánea de Pontevedra. Século XIX”, en PEÑA SANTOS, A. de la, JUEGA PUIG, J. & LÓPEZ DE GUEREÑU POLÁN, L. (2002): *Historia de Pontevedra*, Pontevedra: Lérez Ediciones, pp. 127-178.
- MARCO, Aurora (1975): “Estudiosos do galego: Xoán Manuel Pintos”, en *Grial*, Vigo, núm. 48, pp. 231-236.
- _____ (1980): “O vocabulario etimolóxico de Xoán Manuel Pintos na terceira foliada de *A Gaita Gallega*”, en *Grial*, Vigo, núm. 67, pp. 109-112.
- MARIÑO PAZ, R. (Ed.) (2008): *Papés d’emprenta condenada: a escrita galega entre 1797 e 1846*. I, Consello da Cultura Galega, Santiago.
- _____ (2011): “Uso oral e cultivo escrito da lingua galega na primeira metade do século XIX”, en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 187-220.
- _____ (Ed.) (2012): *Papés d’emprenta condenada*. II. Lingua galega e comunicación nos inicios da Idade Contemporánea, Consello da Cultura Galega, Santiago.
- MARTÍNEZ GONZÁLEZ, X. (2013): “Aurelio Aguirre Galarraga (Estudio histórico)”, en AGUIRRE, Aurelio (2013): *Recuerdos de Agosto. Obra poética, 1850-1858*, Santiago de Compostela: Alvarellos Editora/Consortio de Santiago.
- _____ (2017): “Estudo introdutorio”, en NEIRA DE MOSQUERA, Antonio (2013): *Galicia ante todo. Páxinas esquecidas do Rexurdimento (1840-1853)*, Santiago de Compostela: Alvarellos Editora/Consortio de Santiago.

- _____ (2019): “*El País* de Pontevedra. Prensa provincialista no Rexurdimento”, en *Grial*, Vigo, núm. 222, abril-maio-xuño, pp. 126-137.
- MILLÁN GONZÁLEZ-PARDO, I. (1975): “Presentación” e “Fitos cronolóxicos”, en PINTOS VILLAR, X. M. (1975): *Retallos de poesía e prosa*. A Coruña: Publicacións da Real Academia Galega, pp. 9-13 e pp. 17-21.
- MURGUÍA, Manuel (1858): “Poesía Gallega Contemporánea (conclusión). V. A *gaita gallega* por D. Juan Manuel Pintos”, *El Museo Universal*, Madrid, Ano II, nº 4, 28 de febreiro, pp. 30-31.
- _____ (1999) [1862]: *Diccionario de Escritores Gallegos*, Santiago: Consellería de Cultura, Comunicación Social e Turismo, Xunta de Galicia, col. Bibliofilia de Galicia, núm. 15, Estudo preliminar e edición facsímile de Ignacio Cabano Vázquez.
- NEIRA, Margarita & RIVEIRO, Xesús (eds.) (2001): *Vocabulario gallego-castellano de Juan Manuel Pintos*, en *Cadernos de Lingua*, Anexo V, A Coruña: Real Academia Galega.
- PADÍN RIVEIRO, S. (2002): “Aproximación al carlismo en O Salnés, durante la 1ª Guerra Carlista” y su área de influencia”, en *Cuadrante*, Vilanova de Arousa, núm. 5, pp. 37-49.
- PENA, Xosé Ramón (2014): *Historia da Literatura Galega II. De 1853 a 1916. O Rexurdimento*, Vigo: Eds. Xerais.
- POSADA Y PEREYRA, José M^a (1880): “Don Juan Manuel Pintos”, *La Ilustración gallega y asturiana: revista decenal ilustrada*, Madrid, Tomo II, núm. 25, 8 de setembro, pp. 311-312.
- REI, Luís (2020): “Tópicos e (pre)textos para unha historia de Cambados”, en ÍNSUA, E. X. & FERNÁNDEZ REI, F. (eds.) (2020): *Farol perpetuo na néboa. Luís Rei e a cultura marítima*, Santiago: Cultumar, pp. 219-296.
- RÍOS PANISSE, M.ª C. (ed.) (2006): *Obra poética dispersa de Xoán Manuel Pintos*, Santiago: Consello da Cultura Galega.
- _____ (2011): “Obra literaria de Xoán Manuel Pintos (1811-1876). O Corpus” en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 135-167.
- RODRÍGUEZ, Francisco (2011): “Xoán Manuel Pintos no seu contexto histórico e literario”, en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 117-134.
- SOTELO, Enrique (2011): “O contexto de Pintos na historia de Pontevedra”, en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 53-62.
- TEIGEIRO MARTÍNEZ, B. (1903): “Medallones. Juan Manuel Pintos”, *Nova Galicia*, Bos Aires, Ano III, núm. 8, 30 de agosto.

- VÉLEZ LATORRE, X. M. (1997): "Juan Manuel Pintos e o Padre Sarmiento", en *O Padre Sarmiento e o seu tempo. Actas do Congreso Internacional do Tricentenario de Fr. Martín Sarmiento (1695-1995), Santiago de Compostela, 29 de maio-3 de xuño de 1995. Vol. II*, Consello da Cultura Galega & USC, pp. 169-174.
- VILLARES NAVEIRA, L. (2011): "A Xustiza no século XIX vista dende os versos de Pintos", en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 29-52.
- XOVE FERREIRO, X. (1999): "O primeiro texto galego coñecido de Juan Manuel Pintos", en VV.AA. (1999): *Homenaxe ó profesor Camilo Flores, tomo II*, Santiago: Universidade de Santiago, Facultade de Filoloxía, pp. 731-740.
- _____ (2009): "Un texto inédito de 1842 de Juan Manuel Pintos", en *Boletín da Real Academia Galega*, A Coruña, núm. 370, pp. 253-275.
- _____ (2011): "A lingua de Pintos: nas orixes do Rexurdimento", en VV.AA. (2011): *Congreso Xoán Manuel Pintos. Pontevedra, 6, 7, 8 e 9 de abril de 2011. Actualidade e compromiso. Libro de Actas*, Concello de Pontevedra, pp. 169-185.

Publicamos este sexto número de *Follas Novas*
grazas ao patrocinio do Concello de Boiro

CONCELLO
DE
BOIRO

CASA DE ROSALÍA

CINCUENTA ANIVERSARIO 50

A Matanza
15917 Padrón
+34 981 811 204

www.rosalia.gal

FUNDACIÓN
ROSALÍA DE CASTRO